

Kirkko etsii paikkaansa

tutkimuskeskus

KIRKON TUTKIMUSKESKUS⁺

Kirkko etsii paikkaansa

Kirkon tutkimuskeskuksen seminaari
20.4.2015 Tampere-talossa

ISBN 978-951-693-343-9
ISSN 2341-7641

Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 42

SISÄLLYS

<i>Kimmo Ketola</i>	
1 JOHDANTO	2
<i>Jari Jolkkonen</i>	
2 VAPAANA KIRKKONA VAPAASSA VALTIOSSA	8
<i>Veli-Matti Salminen</i>	
3 USKONNOT, KIRKKO JA JULKISET INSTITUUTTIOT	13
<i>Leena Sorsa</i>	
4 KIRKON JA VALTION SUHDE TULEVAISUUDESSA	21
<i>Valdemar Kallunki</i>	
5 KIRKON PALVELUROOLI JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA	28
<i>Heikki Hiilamo</i>	
6 YHTEISKUNNAN JA KIRKON TUKI KAIKKEIN HEIKKO- OSAISIMMILLE	38
<i>Tuomas Hynynen</i>	
7 MITÄ ANNETTAVAA KIRKOLLA ON EETTISEEN KESKUSTELUUN?	48
<i>Niko Huttunen</i>	
8 RAAMATTU YHTEISKUNNALLISESSA KESKUSTELUSSA	56

1 JOHDANTO

Kimmo Ketola

Kirkon tutkimuskeskus on viime vuosina julkistanut useita tutkimustuloksia, joiden havainnot eivät kirkon kannalta näytä erityisen rohkaisevilta. Kuten kaikki viimekertaisen nelivuotiskertomuksen lukeneet tietävät, lähestulkoon kaikki kirkon toimintaa kuvaavat tilastokäyrät osoittavat alaspäin. Kirkon jäsenten osuus väestöstä pienenee, jumalanpalveluksien osallistujamäärät ovat laskussa ja kirkollisten toimitusten suosio on hiipumaan päin. Listaa voisi jatkaa monin tavoin.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko ei ole tässä tilanteessa kuitenkaan yksin. Sama suuntaus näyttää olevan vallalla koko läntisessä Euroopassa. Vain joissakin entisissä itäblokin maissa uskonnollisuuden taso näyttää olevan kasvussa tai pysyvän sitkeästi muuta Eurooppaa korkeammalla tasolla.

On tärkeää, että tunnistetaan ja tunnustetaan rehellisesti kehityksen suunta ja trendi sellaisena kuin se on. Koska ilmiö on näin yleinen, yhtäläinen ja johdonmukainen lähes koko Euroopassa, syytkin ovat todennäköisesti varsin syvällä eurooppalaisessa yhteiskunnassa ja sen kehityksessä. Varsinkin, kun otetaan huomioon, että muualla maailmassa modernisaatioon kytkeytyvä uskonnollisuuden kehitys on saattanut olla hyvinkin toisenlainen, huomio kiinnittyy erityisesti kristillisten kirkkojen paikkaan ja asemaan eurooppalaisissa yhteiskunnissa. On syytä kysyä, mitä erityistä on juuri eurooppalaisessa tilanteessa kirkkojen suhteen.

Kirkossa on erityisen tärkeää mennä pelkkiä havaintoja syvemmälle ja etsiä perustavampia syitä ja mekanismeja maallistumiskehityksen takana. Uskonnon tieteellinen tutkimus on tässä korvaamaton, joskaan ei varmastikaan ainoa apuväline. Uskontososiologiassa, jossa aiheeseen on erityisesti pureuduttu, tilanteesta ei valitettavasti vallitse täyttä tieteellistä yksimielisyyttä. Erilaiset maallistumisteoriat olivat tieteenalalla hallitsevia aina 1980-luvun loppuun saakka, mutta sen jälkeen niitä on monin tavoin haastettu.

Eräs kuuluisimpia ja vaikutusvaltaisimpia sekularisaatioteorian haastajia on yhdysvaltalainen uskontososiologi ja luterilainen teologi Peter L. Berger. Hän kohahdutti akateemista maailmaa vuonna 1999 ilmestyneellä kirjallaan *The Desecularization of the World*, jonka johdantoartikkelissa hän totesi olleensa maallistumisen suhteen väärässä: maailma oli hänen mukaansa edelleen yhtä "raivoisan uskonnollinen" kuin se oli ollut aina ennenkin ja maallistumisteoriat olivat olleet väärässä ennustaessaan uskonnon heikkenevää kohtaloa. Tämä tunnustus oli sitäkin merkityksellisempi, koska Berger itse kuului merkittävimpiin sekularisaatioteorian kehittäjiin 1960-luvulla.

Uusimmassa, vuonna 2014 ilmestyneessä kirjassaan *The Many Altars of Modernity* Berger selittää tarkemmin, missä hän ja monet muut sekularisaatioteoretikot menivät vikaan. Varhaiset sekularisaatioteoretikot, hän itse mukaan lukien, olivat hänen mukaansa kylläkin oikeassa siinä, että yhteiskunnan modernisaatio saa aikaan pluralismia, eli uskonnollista ja katsomuksellista monimuotoisuutta yhteiskunnassa. He olivat kuitenkin väärässä olettaessaan, että pluralismi välttämättä heikentää uskontoa. Bergerin oma kiteytys aiheesta on lainaamisen arvoinen:

Meidän tärkein virheemme oli, että luulimme pluralismin olevan vain yksi sekularisaatiota edesauttava tekijä; tosiasiallisesti pluralismi, erilaisten maailmankatsomusten ja arvomaailmojen yhteiselo samassa yhteiskunnassa, on tärkein modernisaation aikaansaama muutos

uskonnon paikkaan sekä ihmisten mielessä että institutionaalisessa järjestyksessä. Tämä voi olla yhteydessä sekularisaatioon tai olla olematta, mutta se on siitä riippumaton.

Uskonnollinen ja katsomuksellinen monimuotoisuus on ilmiö, jota Berger siis pitää keskeisimpänä uskonnollisten yhteisöjen paikkaa ihmisten elämässä määrittävänä tekijänä modernina aikana. Se muuttaa uskonnon paikkaa sekä ihmisten ajatusmaailmassa että yhteiskunnan instituutioissa. Berger toteaa painokkaasti, että ”pluralismi on kaiken muun ylittävä haaste (the one overriding challenge) jokaiselle uskonnolliselle traditiolle ja yhteisölle modernina aikana”. Tätä on syytä alleviivata: Bergerin mukaan uskonnollisten yhteisöjen tärkeimpänä haasteena ei ole maallistuminen, vaan moninaistuminen. Se, johtaako moninaistuminen myös maallistumiseen, voi olla seurausta siitä, kuinka uskonnolliset yhteisöt paikantavat itseään suhteessa katsomukselliseen ja uskonnolliseen moninaisuuteen.

On olemassa yhteiskuntia, jotka ovat uskonnollisesti monimuotoisia ja joissa uskonnollisuus on vahvaa. Esimerkiksi Intia on yksi maailman uskonnollisimpia maita, ja samalla uskontojen moninaisuus on ollut siellä konkreettista todellisuutta jo vuosituhansien ajan. Länsimaiden joukossa Yhdysvallat on pitkään herättänyt ihmetystä keskimääräistä voimakkaammalla uskonnollisuudellaan. Myös Yhdysvalloille on luonteenomaista uskonnollinen moninaisuus lukuisine kirkkokuntineen.

Monimuotoisuus ei rapauta uskontoa itsessään, sen sijaan uskonnollisen varmuuden se murentaa. Fundamentalismi on kautta maailman ilmaantunut reaktio tähän uskonnollisen varmuuden ja yhdenmukaisuuden katoamiseen modernista maailmasta. Fundamentalismin tunnuspiirteenä on juuri pyrkimys palauttaa uhatuksi koettu uskonnollinen varmuus, selkeys ja yhdenmukaisuus. Siksi juuri fundamentalismi on perin juurin modernisaation vastainen ilmiö, kun taas uskonto itsessään ei sitä välttämättä ole.

Tämän teoksen aiheena on kirkon paikka ja sen etsiminen. Kirjassa julkaistut artikkelit pohjautuvat esitelmiin, jotka pidettiin Kirkon tutkimuskeskuksen järjestämässä samannimisessä seminaarissa 20.4.2015 Tampereella. Otsikon muotoilu korostaa kirkkoa aktiivisena toimijana tässä prosessissa, ja joku voi ehkä miettiä, olisiko kyse ehkä sittenkin enemmän tai vähemmän vastahakoisesta ajautumisesta uuteen sijaintiin kuin aktiivisesta muutospyrkimyksestä. Monet merkit viittaavat kuitenkin siihen, että käynnissä on prosessi, jossa evankelis-luterilainen kirkko pyrkii hakemaan uudenlaista asemointia sekä ihmisten arjessa, että yhteiskunnan rakenteissa. Julkisessa keskustelussa on esitetty monia erilaisia näkemyksiä siitä, mikä tämä paikka ja sijainti tulisi olla. Esimerkiksi syksyllä 2014 julkaistussa kirkon tulevaisuusselonteossa *Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa* näkyy vahva pyrkimys etsiä teologisia perusteita ja näkökulmia siihen, mitä kirkolle merkitsee toimia uudenaikaisessa tilanteessa, jolle on luonteenomaista yhä suurempi katsomuksellinen moninaisuus.

Tässä teoksessa julkaistuissa esitelmissä tarkastelun keskiössä ei ole teologia, vaan erityisesti yhteiskunnan instituutiot ja rakenteet. Teoksen ensimmäisessä osiossa pureudutaan tältä kannalta perustavaan kysymykseen kirkon ja valtion suhteiden järjestämisestä. Bergerin mukaan uskonnollinen ja katsomuksellinen pluralismi synnyttää kaksi erillistä ja akuuttia poliittista ja yhteiskunnallista haastetta. Ensimmäinen haaste on se, että valtion pitää määritellä uudelleen suhteensa uskontoon, ja eurooppalaisissa yhteiskunnissa tämä yleensä tarkoittaa suhteen määrittämistä perinteisiin enemmistökirkkoihin. Aiheen ajankohtaisuudesta kertoo, että viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana Euroopan Unioni on rahoittanut lukuisia laajoja tutkimushankkeita, joiden tarkoituksena on ollut tutkia uskonnon ja valtion suhteita sekä uskonnollista moninaisuutta Euroopassa.

Toinen, edellisestä poikkeava haaste muodostuu siitä, kuinka valtion tulisi säädellä ja hallita uskontojen ja katsomusten keskinäisiä suhteita. Tutkimuskentällä vallitsee tällä hetkellä vilkas keskustelu myös siitä, kuinka valtiot pyrkivät säätämään ja hallinnoimaan maahanmuuttajien uskonnollisia yhteisöjä ja erityisesti islamilaisten yhteisöjen toimintaa yhteiskunnassa.

Teoksen toisessa osassa tarkastellaan kirkon yhteiskunnallista palveluroolia ja sen kautta muodostuvia rajapintoja julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoihin. Viimeisten vuosikymmenien aikana kasvaneen julkisten palvelujen ulkoistamisen myötä järjestöjen ja yritysten merkitys hyvinvointipalveluissa on kasvanut merkittävästi. Tämä kehitys on tarkoittanut myös uskonnollisten yhteisöjen mahdollisesti kasvavaa roolia hyvinvointipalvelujen tarjoajana.

Tapahtunut kehitys ei kuitenkaan ole kirkon kannalta täysin ristiriidaton, sillä kirkon yhteisöllinen perusolemus on jännitteessä palvelutuotannon kentällä lisääntyvän markkinahenkisen kilpailun kanssa. Uudelle, entistä kilpaillummalle kentälle siirtyessään kirkon palvelujen käyttäjä mieltää itsensä todennäköisemmin asiakkaaksi kuin yhteisön jäseneksi. On myös kysyttävä, mikä on kirkon rooli kriittisenä, yhteiskunnallisena äänenä uudessa tilanteessa, jossa ihmisten eriarvoisuus uhkaa lisääntyä.

Teoksen viimeinen osa keskittyy kirkkoon julkisena, yhteiskunnallisena keskustelijana. Siinä tarkastellaan, mikä rooli kirkon eettisillä kannanotoilla tai Raamatulla on yhteiskunnallisessa keskustelussa. Kun arvot ja elämäntavat yhteiskunnassa moninaistuvat, seurauksena on, että siitä, mikä aikaisemmin yhdisti kansaa, saattaa tulla yhteiskunnallinen jakolinja. Poliitikantutkijat ovat arvioineet, että perinteisen vasemmisto-oikeisto -akselin ohella ihmisten äänestyskäyttäytymistä määrittelevät lisääntyvässä määrin erilaiset arvokysymykset, kuten kysymys samaa sukupuolta olevien mahdollisuudesta avioliittoon. Uskonnon paluusta politiikan areenalle on myös keskusteltu vilkkaasti uskontososiologin piirissä viime vuosina, ja havainnot näyttävät vahvistavan sen, että uskontoa käsittelevät aiheet ovat monissa maissa politiikan piirissä lisääntyneet. Tämän suuntainen kehitys ennustaa, että myös kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen äänelle tulee olemaan yhä enemmän kysyntää. Kirkon kanta erilaisiin asioihin tulee asettumaan entistä useammin suurennuslasin alle. Yhä useammin kysytään, minkä paikan kirkko ottaa suhteessa yhteiskuntaa voimakkaasti jakaviin kysymyksiin.

Kirjallisuus

Berger, Peter L. (ed.)
1999 *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Grand Rapids MI: William B. Eerdmans.

Berger, Peter, L.
2014 *The Many Altars of Modernity: Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age*. Berlin: Walter de Gruyter.

Berger, Peter; Grace Davie & Effie Fokas
2008 *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. Aldershot, England:
Ashgate.

Ferrari, Silvio & Pastorelli, Sabrina
2012 *Religion in Public Spaces: A European Perspective*. Farnham, England: Ashgate.

Haastettu kirkko
2012 *Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*.
(Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115) Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kallunki, Valdemar
2014 *Yhteistyön kolmas polku: palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana*.
(Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 40) Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kirkkohallitus
2014 *Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa: Suomen evankelis-luterilainen kirkon
tulevaisuusselonteko*. (Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 16, kirkko ja toiminta.)
Helsinki: Kirkkohallitus.

Lindberg, Jonas
2013 *Religion in Nordic Party Platforms 1988-2008*. *Nordic Journal of Religion and
Society* 26 (2): 121-139.

Martikainen, Tuomas & Marja Tiilikainen (toim.)
2013 *Islam, hallinta ja turvallisuus*. Turku: Eetos.

Pollack, Detlef; Olaf Müller & Gert Pickel
2012 *The Social Significance of Religion in the Enlarged Europe: Secularization,
Individualization and Pluralization*. Farnham, England: Ashgate.

ASEMA YHTEISKUNNASSA

2 VAPAANA KIRKKONA VAPAASSA VALTIOSSA

Jari Jolkkonen

Vaalien tulosten selviäminen merkitsee yksille voittoa, toisille tappiota ja kolmansille suoranaista kuolemaa. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvat vaalikoneet: niiden kiinnostavuus tuntuu romahtavan heti, kun urnilla on käyty ja äänet laskettu. Mutta palataanpa eilisen vaaliyön jälkeen hetkeksi ruumiin äärelle – elämmehän kirkkovuodessakin ylösnousemuksen aikaa.

Etsin vaalikoneista tämän seminaarin aiheeseen eli kirkon ja valtion välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä. Niitä ei löytynyt juuri ollenkaan. Onko niin, että vaalikoneiden näkökulmasta nykytilaan ollaan tyytyväisiä tai asia ei juuri nyt kiinnosta?

Ainakin yksi poikkeus löytyi. Avoin vaalikone -nimisessä palvelimessa oli kysymys ”pitäisikö kirkko ja valtio erottaa toisistaan”.

Karkeasti noin viidesosa vastasi – mielestäni oikein – että nehan jo ovat hyvin erillisiä, itsenäisiä tai jo kokonaan erotettu. Moni kuitenkin pohti kysymystä vakavasti ja vastasi kyllä tai ei. Toiset suhtautuivat asiaan ideologisesti, toiset taas pragmaattisesti. Pragmaatikot ajattelivat, että hyvä on sellainen malli, joka toimii käytännössä eikä pakota ketään mihinkään. Nämä eivät nähneet tarvetta muutokselle. Katsottiin myös, että nykymalli turvaa parhaiten köyhien ja lasten parissa tehtävän seurakunnan palvelutoiminnan.

Toiset taas suhtautuivat asiaan ideologisemmin. He katsoivat, että uskonto ja politiikka eivät kuulu yhteen, uskonto on yksityisasia tai edustaa taikauskoa ja sortovaltaa. Usein viitattiin myös valtion neutraalisuuteen. Eniten erottamista – mitä se tarkoittaakaan – kannattivat ehdokkaat, jotka kuuluvat vasemmistoliittoon, Suomen kommunistisen puolueeseen, Suomen työväen puolueeseen ja piraattipuolueeseen. Kiinnostavaa oli, että jotkut kirkkoon kuulumattomat tai ei-uskovat ilmoittivat kannattavansa erottamista, jotta kirkko voisi toimia vapaammin ja uskollisena omalle sanomalleen – siis solidaarisuudesta käsin.

Keskustelu kirkon ja valtion välisistä suhteista on usein epätarkkaa ja perustuu mielikuviin tai myytteihin. Ken niitä yrittää oikaista, ryhtyy epätoivoiseen hommaan. Yritän silti hahmotella historiallisia päämalleja, ja toivon, että voisin edes jollakin tavalla kirkastaa nykytilaa.

Kristityt elivät ensimmäiset vuosisadat vainottuna vähemmistönä. Konstantinolaisen käänteen jälkeen 310-luvulta alkaen kristinusko tuli näkyväksi ja suhde valtioon piti tavalla tai toisella järjestää. Kirkon ja valtion välisen suhteen järjestämisessä voidaan erotella useita erilaisia malleja.

Kesaropapalismissa (1) kirkko on osa valtiota, ja keisari kirkon ylin johtaja. Tällainen malli oli tyypillinen varsinkin idän kristikunnassa. Monet ensimmäisistä kirkolliskokouksistakin olivat keisarin koollekutsumia. Kirkon kannalta mallin ongelma on se, että siinä kirkko ajautuu helposti pönkittämään kutakin hallitsijaa ja menettää helposti itsenäisyytensä ja tuoreutensa. Tämä on myös myöhempien valtiokirkkojen ongelma.

Lännessä taas kehittyi 1000-luvulla *papalismi* (2) jossa valtio oli kirkon osa ja paavi molempien johtaja. ”Kirkolla on kaksi miekkaa, hengellinen ja maallinen”, paavi Bonifacius VIII julisti vuonna 1302 bullassaan *Unam sanctam* ja jatkoi: ”voidakseen pelastua jokaisen luodun on ehdottomasti kuuluttava Rooman paavin alaisuuteen”.

Reformaatio tunnetusti hylkäsi paavin, ja sen aikana kehittyi erityisesti kolme muuta mallia. Radikaali reformaatio kehitti ajatuksen kirkon ja valtion täydellisestä erosta. Tämä

konfliktimalli perustui *eskapismiin* (3): kristityn tuli erottautua valtiosta ja paeta sen viroista. Esimerkiksi uudestikastajien vuonna 1527 hyväksymässä Schleitheimin tunnustuksessa valtiota pidetään väkivaltaisena ja antikristillisenä pahan valtana, josta kristityn tuli erottautua säilyttääkseen sielunsa puhtaana ja kätensä viattomana.

Myös Ranskan ja myöhemmin Neuvostoliiton vallankumouksissa kannatettiin kirkon ja valtion jyrkkää eroa, mutta taistelevan ateismin lähtökohdista. Uskonnollinen fundamentalismi vaihtui ateistiseen fundamentalismiin. Historiallisesti kirkon ja valtion täydellistä erottamista koskevien vaatimusten taustalla on usein yhden vihamielinen suhtautuminen toiseen. Tämmöistä epäluulon hermeneutiikkaa kuulee yhä, esimerkiksi juuri mainitun vaalikoneen vastauksissa.

Sveitsin reformaation piirissä erityisesti Jean Calvin kehitti ajatusta kristokratiasta (4) tai jopa kristillisestä teokratiasta. Monarkian sijasta hän piti demokratiaa parempana sekä kirkossa että valtiossa. Toisaalta hän korosti, että Kristuksen evankeliumin tuli hallita molempia, sekä kirkkoa että valtiota. 1900-luvulla samaan traditioon liittynyt Karl Barth kehitti ajatusta Kristuksen herruudesta, jonka tuli heijastua myös valtion lainsäädännössä ja toiminnassa. Tämä oli 1900-luvun ekumeenisessa sosiaalietiikassa vallitseva käsitys, ja esimerkiksi luterilaiset arvostelivat sitä vähemmistöä käsin ja syyttivät sitä teokraattisista tendensseistä.

Luterilainen reformaatio kehitti regimenttiopin (5), joka eroaa näistä kaikista. Regimenttioppi korosti yhtäältä valtion ja kirkon itsenäisyyttä, mutta piti toisaalta molempia Jumalan asettamina. Ne ovat ikään kuin kaksi itsenäistä raidetta, jotka toisaalta kannattelevat samaa juna ja ohjaavat sitä samaan suuntaan. Maallisen regimentin eli hallitusvallan välityksellä Jumala pitää huolta ihmisen ajallisesta hyvästä, kun sotilaat valvovat ja tuomarit jakavat oikeutta. Hengellisen regimentin välityksellä Jumala huolehtii ihmisen iankaikkisesta hyvästä, kun kirkossa julistetaan evankeliumia ja vahvistetaan uskoa, toivoa ja rakkautta. Poliittiset johtajat ja terveen järjen käyttö saivat tässä mallissa hyvin itsenäisen osan. Tunnettu on se Lutherin sutkautus, että "maailmaa ei voi hallita rukousnauhalla" ja että "parempi on viisas ja jumalaton hallitsija kuin tyhmä ja hurskas".

Ruotsi-Suomessa Kustaa Vaasa käytti hyväksi reformaation paavi-kriittisyyttä ja regimenttioppia sosialisoimalla kirkon omaisuuden ja tekemällä itsestään kirkon pään. Suomessa reformaatio vahvisti valtiokirkollisuutta, siis yhtä versiota kesaropapalismista.

Venäjän liittäessä luterilaisen Suomen itseensä 1800-luvun alussa syntyi erikoinen tilanne: venäläinen ortodoksi-keisari joutui olemaan protestanttisen kirkon pää. Molemmille kiusalliseksi kehittynyt tilanne purettiin Schaumannin kirkkolaissa 1869, kun kirkkoa koskeva päätöksenteko siirrettiin keisarilta ja senaatista kirkon omalle toimielimelle, kirkolliskokoukselle. Oikeudellisesti kirkko itsenäistyi valtiosta Schaumannin kirkkolaissa ja valtio itsenäistyi kirkosta vuoden 1919 uskonnonvapauslaissa, joka sisälsi sekä positiivisen että negatiivisen uskonnonvapauden.

Regimenttioppi on yhä ajankohtainen. Nykyinen tilanne Suomessa heijastelee sitä. Arkkipiispa John Vikström (STKSJ 136) on kiteyttänyt regimenttiopin perusidean kahteen teesiin.

1. Maailmaa ei ole hallittava evankeliumin avulla.
2. Myös maailman ja yhteiskunnan asioita on järjestettävä Jumalan tahdon mukaisesti.

Ensimmäinen torjuu teokratian. Raamattua ei pidä käyttää kuntakaavoituksen tai karjanjalostuksen tapaisiin asioihin, mieluummin luotetaan maalaisjärkeen. Suomen evankelisluterilainen kirkko on alusta lähtien halunnut pitää pesäeroa kristillisiin puolueisiin.

Toinen torjuu sekularismin. Se tasapainottaa ensimmäistä väittämällä, että luterilaisen käsityksen mukaan maailma ei toisaalta ole Jumalasta irrallinen, vaan politiikkaa, hallintoa ja taloutta on hoidettava tavalla, joka heijastaa maailman Luojan tahtoa ja hyvyyttä.

Regimenttioppi on paradoksaalinen, mikä on sen vahvuus, mutta myös ongelma: usein oppi on ymmärretty kapeasti ja väärin niin, että kirkkoa ja valtiota pidetään kokonaan toisistaan omalakisina laatikkoina samassa lipastossa.

Kirkkohistorian professori Eino Murtorinteen mukaan luterilaisuuden kiusaukseen kuuluu kriittisen etäisyyden häviäminen suhteessa valtioon.

Esivallan kunnioittaminen ja kuuliaisuus sitä kohtaan ovat muodostuneet siinä määrin korostuneiksi päähyveiksi, että Lutherin tässä yhteydessä korostaman lainsaarnan merkitys on jäänyt väistämättä toisarvoiseen asemaan tai peräti mitätöitynyt. Tähän samaan kehityslinjaan on ehkä kuulunut luterilaisille kansankirkoille joskus leimallinen piirre, että ne ovat olleet enemmän kiinnostuneita hyvien suhteiden säilymisestä maalliseen esivaltaan kuin esimerkiksi kirkon tunnusmerkkien puhtaana säilymisestä. (Lutherin regimenttiopin poliittinen ulottuvuus. Kirjassa Luther ja yhteiskunta 1983, 33. STKSJ 136).

Edellä olen tahtonut osoittaa, että kirkon ja valtion välisen suhteen järjestäminen ei ole aivan yksinkertaista. Kaikkiin malleihin liittyy omat ongelmansa. Lisäksi nykymallista liikkuu paljon yksipuolisia käsityksiä, joita on lähes mahdoton purkaa. Jotenkin nämä asiat nyt vain on järjestettävä. Palaan vaalikoneen kysymykseen "tulisiko kirkko ja valtio erottaa".

Omissa korvissani tämä kuulostaa kompakysymykseltä. Suomessa ei ole kirkkovaltiota eikä valtiokirkkoa. En tiedä ketään, kuka sellaista tavoittelee. Vaikka joidenkin tutkijoiden mielestä valtiokirkko on liukuva kumikäsité, sillä on kuitenkin historiallisesti melko vakiintunut sisältö: valtiokirkolla tarkoitetaan mallia, jossa kirkko on osa valtion hallintoa ja sen koneistoa (vrt. kesaropapalismi). Nykyisin tällaista mallia tulee lähelle esimerkiksi Norja, jossa kuningas on kirkon pää, seurakunnan budjetti on osa kunnan budjettia ja pappien palkkaus valtion tehtävä. Vastaavasti Tanskassa kirkon asioista päättää viime kädessä hallitus ja kirkkoministeri. Tässä mielessä pidän ongelmallisena, että kaikki tutkijat (esimerkiksi Robbes ja Minkenbergi) eivät näe riittävästi Suomen eroa Norjaan tai Tanskaan.

Keskustelu kirkon ja valtion suhteiden järjestämisestä ei saa perustua edun ajamiseen, nitistysthaluun tai vastakkainasetteluun. Parempi lähtökohta on, että pyritään yhdessä huolehtimaan sekä kansalaisten että kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonvapaudesta. Pakkouskonto ja pakkouskonnottomuus eivät sovi länsimaiseen demokratiaan.

Muun muassa Pekka Haavisto on korostanut käytännöllistä toimivuutta: "Olen aika pragmaattinen kirkon ja valtion suhteessa." Haavisto toivoo, että kirkon veronkanto-oikeuden kautta se pystyy huolehtimaan esimerkiksi diakoniasta ja kulttuurihistoriallisista keskustelusta kirkkorakennuksineen, kirkkopuistoineen ja hautausmaineen. "En haluaisi nähdä pakkomyyntiin tulevia kirkkorakennuksia tai kirkkopuistoja" (Uusi Suomi 29.1.2012, Niklas Herlin -kolumni).

Esimerkiksi avioliittoon vihkimisessä pragmaattinen ja ideologinen tulokulma näyttävät erilaisilta ja johtavat hyvin erilaisiin malleihin.

Ideologi lähtee liikkeelle periaatteesta: valtion tulisi toteuttaa ihanne neutraliteetista, minkä johdosta kaikkien vihkimisten tulisi olla siviilivihkimisiä. Tällä on hintalappu: korvatakseen noin neljäkymmenen eri kirkko- ja uskontokunnan suorittamaa 12 000 vuosittaista kirkollista vihkimistä valtio joutuu perustamaan lisää virkoja ja tiloja. Lisäksi nämä vihkiparit ja

heidän vieraansa joutuvat käymään vihillä perjantaina maistraatissa ja lauantaina kirkossa. Voi myös kysyä, onko arvoneutraalius mahdollista ja onko se illuusio, joka lopulta käytännössä taipuu pakkouskonnottomuuteen?

Pragmaatikko hyväksyy, että siviilivihkimisen lisäksi myös kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen suorittama avioliittoon vihkeminen toteuttaa avioliitolle säädetyt oikeudelliset seuraukset. Hän perustelee asiaa käytännöllä: nykymalli tulee kansalaisille helpommaksi ja valtiolle halvemmaksi ilman, että kenenkään oikeuksia loukataan.

Jotkut näkevät valtiokirkon piirteitä siinä, että kirkko mainitaan Perustuslain 76 §:ssä. Pykälässä on vain kaksi virkettä: "Kirkkolaisa säädetään evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Kirkkolain säätämisyjärjestyksestä ja kirkkolakia koskevasta aloiteoikeudesta on voimassa, mitä niistä mainitussa laissa erikseen säädetään."

Itse en näe tässä valtiokirkon syntysanoja. Meillä on laki Punaisesta Rististä, mutta emme silti sano, että se on "valtiopunainenristi" – kyse on itsenäisestä yhdistyksestä, jonka valtio tunnustaa. Järjestön mainitseminen lainsäädännössä ei rajoita siihen kuulumattomien oikeuksia. Edelleen käytännössä perustuslain viittaus kirkkolain säätämisyjärjestykseen enemmänkin korostaa kirkon ja valtion eroa kuin sitoo ne toisiinsa. Säätämisyjärjestys on näet tehty sellaiseksi, että siinä suojataan kirkon oikeus päättää itse omasta opistaan. Kirkkoon kuulumattomien oikeuksia tai velvollisuuksia se ei kosketa mitenkään. Ongelma on pikemminkin se, ettei kirkossa aina ymmärretä, kuinka autonominen ja itsenäinen se oikeasti on.

Pragmaattisesta näkökulmasta voisi olla helpompi, että kirkkolain alaa supistetaan voimakkaasti. Esimerkiksi Ruotsissa kirkkolaki sisältää vain 14 pykälää.

Englannissa on valtiokirkko, mutta sillä ei ole verotusoikeutta. Suomessa molemmat asiat ovat päinvastoin. Toisin kuin usein luullaan, Suomessa yritykset eivät maksa kirkollisveroa eikä valtio anna kirkolle toiminta-avustusta. Kyseessä on korvaus yhteiskunnallisten tehtävien hoidosta, erityisesti hautaustoimesta. Kirkko tuskin kärsisi siitä, että hautaustoimi siirrettäisiin kunnan tehtäväksi. Mutta voi olla vaikea löytää kunnanjohtajaa, joka säästöpainneiden keskellä tahtoo kunnan satojen lakisäätteisten tehtävien lisäksi vielä hautaustoimien. Voi myös kysyä, tulisiko se paremmin tai edullisemmin hoidetuksi.

Nykyinen kirkollisverojärjestelmä on tapa kerätä neljän miljoonan ihmisen yhteisön jäsenmaksu verotuksen yhteydessä. Muista veroista poiketen se kerätään vain kirkon jäseniltä. Siksi sillä on jäsenmaksun luonne, hieman samaan tapaan kuin ay-jäsenmaksu. Tavallaan se toteutetaan ostopalveluna: luterilainen kirkko ostaa vuosittain noin 18 miljoonalla eurolla jäsenmaksunsa keräyspalvelun valtiolta, joka toteuttaa sen verotuksen yhteydessä. Ruotsissa valtio kerää tämän jäsenmaksun Ruotsin kirkolle ilmaiseksi. Suomessa valtio kerää jäsenmaksun ilmaiseksi ortodoksiselle kirkolle.

Suomea sitovien EU-sopimusten mukaan yhteiskunnan on huolehdittava armeijan ja vankiloiden tapaisissa pakkolaitoksissa positiivisen uskonnonvapauden toteutumisesta. Uskonnollisen pluralismin myötä vankila- ja sotilaspappien tehtävästä on tullut kahtalainen: hän toimii yhtäältä pappina oman kirkkonsa jäsenille tai toisaalta huolehtii siitä, että muiden kirkkojen ja uskontokuntien sotilaat ja vangit saavat oman uskontonsa mukaisten paimenten palvelut. Oman alueeni sotilaskomentajat ja vankilanjohtajat pitävät järjestelyä toimivana.

Luterilaisen kirkon ongelmana on ollut, että se on usein tyytynyt pirsrottamaan vihkivettä kulloinkin vallitsevien olojen ja hallitsijoiden päälle. Kirkossa olisi hyvä ymmärtää, kuinka itsenäinen ja vapaa se oikeasti on.

Toisaalta mikään ei ole turhempaa kuin tehdä vaikeita elinsiirtoja terveelle potilaalle. Jos valtion ja evankelis-luterilaisen kirkon suhteita aletaan kehittää kapeasta ideologiasta käsin tai

nykytilanteen logiikkaa ymmärtämättä, joudutaan helposti ilmoittamaan: "leikkaus onnistui, potilas kuoli". Hyvä olisi ensin selvittää, onko potilas ylipäänsä sairas.

Suurempi kehittämistarve näyttää liittyvän siihen, miten valtio voisi tunnistaa ja tunnustaa eri vähemmistökirkkojen ja -uskontokuntien läsnäolon yhteisessä isänmaassamme.

3 USKONNOT, KIRKKO JA JULKISET INSTITUUTTIOT

Veli-Matti Salminen

Uskontojen ja kirkkokuntien asemaa yhteiskunnassa ja toisaalta uskonnon ja valtion välistä suhdetta ei yleensä voida tarkastella riittävällä tarkkuudella ilman käsittelemääriä ja empiiristä kartoitusta siitä, mikä on uskonnollisuuden tila ja miten uskontojen ja valtion suhde käytännössä toimii. Teen tässä puheenvuorossa viimeksi mainittua kartoitusta kohteenani uskonnot, kirkko ja niiden suhde julkisen sektorin instituutioihin Suomessa.

Käyn ensin läpi Suomen uskonnollista kenttää: painopisteiden muutoksia uskonnollisiin yhteisöihin kuulumisessa sekä Suomen kirjavoituvaa uskonnollisten yhteisöjen kokonaisuutta tarkastellen jäsenmääriä ja uskonnollisten yhdyskuntien lukumääriä. Tämän jälkeen käyn tarkastelemaan muutamaa havaintoa suomalaisten näkemyksistä koskien evankelis-luterilaisen kirkon ja julkisen sektorin suhdetta. Lisäksi esittelen suomalaisten näkemyksiä yleisemmin uskonnon paikasta eräissä julkisissa instituutioissa, koulussa ja eduskunnassa. Lopuksi käsitelen vielä lyhyesti asiaa, joka kannattelee abstraktisti kaikkia yhteiskunnallisia instituutioita, nimittäin kansalaisten luottamusta.

3.1 Uskonnolliset yhteisöt osoittavat moninaisuuden kasvua

Viimeksi kuluneiden 25 vuoden aikana evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärä ja jäsenosuus ovat laskeneet samaa tahtia uskontokuntiin kuulumattomien huomattavan nousun kanssa. Kirkon enemmistöosuus on pudonnut hieman alle kolmen neljänneksen. Uskontokuntiin kuulumattomien osuus taas on noussut lähes neljännekseen. Samalla pienemmässä mittakaavassa näkyy se, että sekä kristillisten että muiden uskonnollisten yhteisöjen jäsenmäärä on noussut (Taulukko 1). Pluralismi, jonka Peter Berger nimeää modernisaation keskeisimmäksi haasteeksi uskonnoille¹, on todellista totta uskonnollisella kentällä. Tätä valaisee uskonnollisen marginaalin tarkastelu. Minkälainen on siis se moninaisuus, joka sisältyy taulukon kahden prosentin siivuun "kristilliset yhteisöt" ja 0,3 prosentin ryhmään "muut"?

Ei-luterilaisten kristillisten yhteisöjen jäsenenä oli vuoden 2014 lopussa yli 128 000 suomalaista, kun mukaan luetaan myös kristillistaustaiset Jehovan todistajat ja Mormonikirkko. Lähes puolet ei-luterilaisista kristityistä kuuluu Suomen ortodoksiseen kirkkoon. Jehovan todistajien jäsenmäärä on lähes 20 000, ja myös Vapaakirkolla ja katolisella kirkolla on yli 10 000 jäsentä. Helluntaikirkon jäsenmäärä jää hieman alle kymmenen tuhannen. Lisäksi muutamien tuhansien jäsenten yhteisöjä ovat adventistit, mormonit, baptistit ja metodistit sekä muut luterilaiset ja muut ortodoksikirkot.² Tässä on kuitenkin otettava huomioon, että kyseessä ovat yhteisöjen virallisesti rekisteröidyt jäsenmäärät. Tilastolukujen taakse jää se tosiasia, että merkittävä osuus uskontoon identifioituvista tai sitä harjoittavista henkilöistä ei ole yhteisöjen virallisia jäseniä. Esimerkiksi suurin osa helluntailiikkeeseen kuuluvista ei

1 Berger 2014, ix

2 Tilastokeskus 2014.

ole Suomen helluntaikirkon jäseniä. Helluntailiikkeessä kastettuja aikuisia on viime tietojen mukaan noin 46 000.³

Poikkileikkaus jäsenmääriin kertoo vain tietyn ajanhetken tilanteesta. Niinpä muutostrendi, tässä tapauksessa jäsenmäärien suhteellinen kasvu, on parempi väline tarkastella uskonnollisen kentän moninaistumista. Todettakoon, että tarkastelujaksolla 1988–2014 koko Suomen väestön suhteellinen kasvu on ollut kymmenen prosentin luokkaa, ja evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärä taas on vähentynyt seitsemän prosenttia. Kristillisistä yhteisöistä lähes kaikkien suhteellinen kasvu on samalla ajanjaksolla ollut voimakasta. Ainoastaan muiden luterilaisten, adventistien ja baptistikirkkojen jäsenmäärät ovat 25 vuoden kuluessa vähentyneet. Kansankirkon asemassa oleva ortodoksinen kirkko on pysytellyt jokseenkin samoissa turvallisissa lukemissa, kun taas muut ortodoksikirkot, katolinen kirkko ja piskuiset ”muut kristilliset yhteisöt” ovat kasvaneet eksponentiaalisesti moninkertaistaen jäsenmääränsä. Marginaalissa siis tapahtuu, vaikka se onkin kapea.

Taulukko 1. Suomen uskonnollisten yhteisöjen jäsenmäärät pääkategorioittain vuosina 1988–2014⁴.

Uskonnollinen yhdyskunta	1988		1998		2008		2014	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Suomen ev.-lut. kirkko	4 378 273	88,4	4 408 053	85,4	4 299 186	80,7	4 040 787	73,8
Kristilliset ja kristillistaustaiset yhteisöt ¹	95 570	1,9	106 976	2,1	119 098	2,2	128 192	2,3
Muut uskonnot	2 285	0	2 918	0,1	9 202	0,2	16 316	0,3
Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat	478 120	9,7	641 699	12,4	898 828	16,9	1 286 458	23,5
VÄESTÖ YHTEENSÄ	4 954 359	100	5 159 646	100	5 326 314	100	5 471 753	100,0

Mitä mahtuu puolestaan alle prosentin osuuteen muita uskonnollisia yhteisöjä? Tietenkin maailman nopeimmin kasvava uskonto eli islam, jolla on Suomessa yli 12 000 yhdyskuntiin kuuluvaa jäsentä. Amerikkalaisen Pew Research Centerin ennusteen mukaan vuoteen 2050 mennessä maailman väestöstä 32 prosenttia on kristittyjä ja lähes yhtä suuri osuus eli 30 prosenttia muslimeja⁵. Suomeen samainen tutkimuslaitos ennustaa 70 prosentin osuutta kristityille ja kolmen prosentin osuutta muslimeille vuonna 2050. Kasvu toteutuu meillä täysin eri mittakaavassa, mutta se on ilmeinen, mitä osoittaa myös jäsenmäärän suhteellinen muutos: islamilaisten yhdyskuntien jäsenmäärä on Suomessa kasvanut 13-kertaisesti viimeisen neljännesvuosisadan aikana.

3 Ketola 2014.

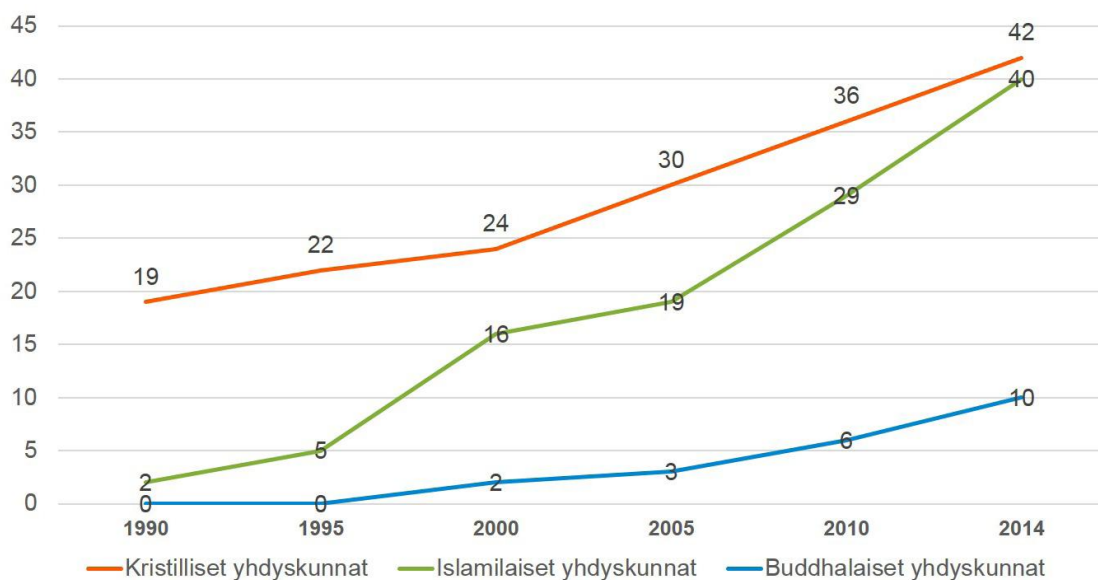
4 Tilastokeskus 2014. Kristillisiin ja kristillistaustaisiin on sisällytetty myös yhteisöt, joiden historialliset juuret ovat kristinuskossa, kuten Jehovan todistajat ja MAP-kirkko.

5 Pew Research Center 2015.

Vahvassa kasvussa ovat myös buddhalaiset (lähes 900 jäsentä) ja muut uskonnolliset yhteisöt (1 405 jäsentä). Viimeksi mainittuun joukkoon mahtuu uskonnollisen kentän uusia tulokkaita, joista vuosittain muutamat täyttävät uskonnollisen yhdyskunnan kriteerit hyväksytysti.

Jälleen on huomioitava tilastojen taakse jäävät rekisteröimättömät uskonnonharjoittajat. Muslimitaustaisia maahanmuuttajia arvioidaan myös olevan nykyisin noin 60 000. Läheskään kaikki heistä eivät kuulu islamilaisiin yhdyskuntiin. Monet buddhalaiset yhteisöt toimivat rekisteröityinä yhdistyksinä, joten heidänkään todellinen jäsenmääränsä ei näy näissä luvuissa.⁶

Osa uskonnollista pluralismia ovat uskontokuntiin kuulumattomat, joita Suomessa on yli 23 prosenttia väestöstä. Heihin lukeutuu toki paljon uskonnollisesti aktiivisia mutta ei rekisteröityjä jäseniä sekä ”surffaajia”, jotka eivät kotiudu mihinkään yksittäiseen yhteisöön. Mukana on myös kaiketi monenlaisia uskontoon myötämielisesti suhtautuvia tai muutoin henkisyystä innostuneita. Mutta lisäksi joukkoon kuuluu tietenkin merkittävä määrä puhtaasti uskonottomia. Pieni osa heistä kuuluu esimerkiksi Vapaa-ajattelijoihin, suurempi osa on ihan vapaasti uskonottomia. Uskonottomien osuus Suomessa on myös Pew Research Centerin mukaan nousemassa merkittävästi vuoteen 2050 mennessä.

Kuvio 1. Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat Suomessa eri uskontoperinteissä 1990–2014.⁷

Kun siirretään tarkastelu jäsenmäärien sijasta uskonnollisten yhteisöjen lukumääriin, uskonnollisen moninaistumisen trendi käy vielä ilmeisemmäksi. Islamilaisten ja buddhalaisten yhdyskuntien määrä on kasvanut Suomessa vilkkaimmin, mutta myös kristillisten yhdyskuntien määrä on tuplaantunut reilussa kahdessa vuosikymmenessä. Uskonnollisuus ei tällä mittarilla todellakaan ole vähenemässä Suomessa. Samalla on kuitenkin todettava, että pirstaleisuus on tätä päivää ja tulevaisuutta. Laaja joukko erilaisia pieniä yhteisöjä, joiden itsellinen vaikutusvalta on jokseenkin vähäinen, ei tuo välttämättä mukanaan uskonnon painoarvon lisää-

⁶ Ketola 2014.

⁷ Lähde: PRH, Yhdistysnetti

tymistä saati uskonnon nousemista keskeiseen asemaan yhteiskunnassa. Näkyvillä uskonto kuitenkin on ja pysyy.

3.2 Kirkon ja julkisen sektorin suhde hautaustoimessa ja verotuksessa

Tässä julkaisussa keskustellaan paljon uskonnosta ja kirkosta julkisessa elämässä. Kun T-Median *Kansan arvot* -tutkimuksessa vuonna 2014 suomalaisilta kysyttiin mielipiteitä uskonnosta ja uskonnollisuudesta, valtaosa eli kolme neljästä oli vahvasti sitä mieltä, että uskonto on jokaisen henkilökohtainen asia.⁸ Se, että uskonto on ”yksityisasia”, tuntuu olevan jo opinkappaleena suomalaisessa yhteiskuntauskonnossa. Mutta mitä tarkoittaa yksityisasia? Voiko yksityiseksi koettu asia olla osa julkista elämää ja millä ehdoilla? Seuraavaksi esitän muutamia havaintoja siitä, miten suomalaiset suhtautuvat kirkon ja uskonnon julkiseen rooliin. Havainnot perustuvat Kirkon tutkimuskeskuksen vuonna 2011 keräämään *Gallup Ecclesiastica* -kyselyyn, johon vastasi 4 900 suomalaista.

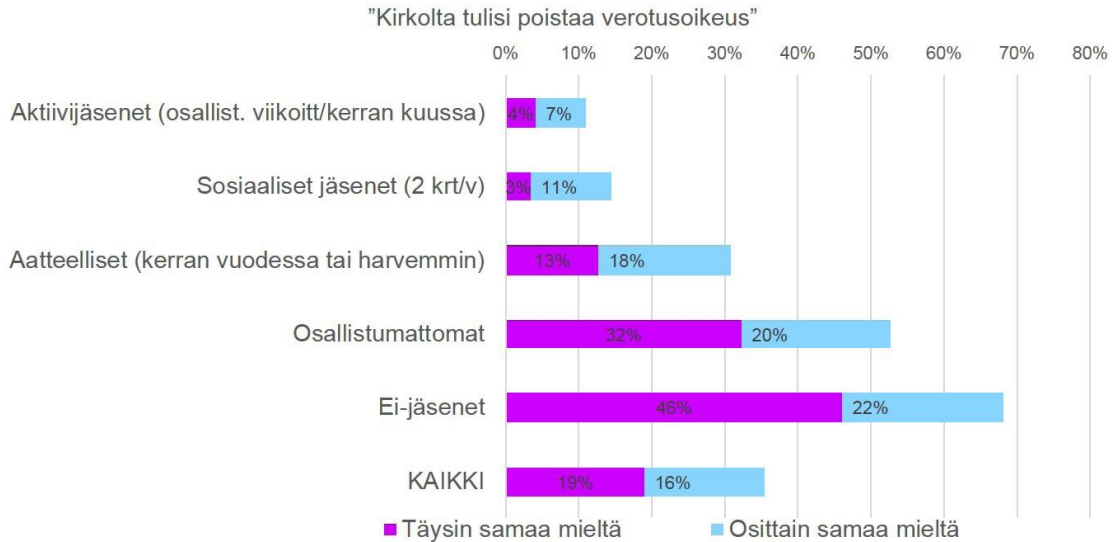
Kirkko huolehtii hautaustoimesta ja osana yleistä kulttuurihistoriallisen perinteen säilyttämistehtäväänsä hautausmaiden ylläpidosta. Tämän tehtävän toteuttamiseen se on saanut korvausta valtiolta. Suomalaiset suhtautuvat jokseenkin myötämielisesti siihen, että kirkko huolehtii myös kirkkoon kuulumattomien hautaamisesta; noin puolet kannattaa toimintamallia alle kolmanneksen vastustaessa. Valtaosa ei myöskään siirtäisi hautaustoimea kuntien vastuulle. Tässä kysymyksessä ihmisiä kuitenkin erottelee se, mikä on heidän suhteensa kirkkoon. Kirkon aktiivisista ja pari kertaa vuodessa osallistuvista jäsenistä selkeä enemmistö ei siirtäisi hautaustoimea kuntien vastuulle. Sen sijaan neljännes kirkon osallistumattomista jäsenistä ja puolet kirkkoon kuulumattomista kannattaa ajatusta.

Tulkitsen niin, että kirkkoon kiinnittyneet jäsenet eivät halua hautaustoimen siirtyvän kuntien vastuulle, koska kirkon on oltava mukana viimeistään siinä vaiheessa, kun maanpäällinen elämä loppuu. Lisäksi kirkon toimittamassa hautauksessa on eräänlainen ”laatu-takuu”, mitä tulee esimerkiksi toimituksen arvokkuuteen ja perinteikkyyteen sekä edelleen hautapaikan hoitoon. Kirkosta irrallisilla taas mielipide näyttää kallistuvan enemmän siihen suuntaan, että hautaustoimi ei olisi kirkon varassa lainkaan. Taustalla voi olla paitsi negatiivisen uskonnonvapauden intressi myös pelko siitä, että kirkko ei välttämättä tulisi huolehtimaan ei-jäsenten hautaamisesta tasavertaisesti. On tietenkin toinen asia, selviäisivätkö talouskurimuksessa kamppailevat kunnat tällaisesta tehtävästä.

Toinen esimerkki kirkon tiiviistä yhteydestä julkisen sektorin kanssa on verotus. Kirkko perii kirkollisveron jäseniltään valtiollisen tuloverotuksen yhteydessä ja maksaa valtiolle tästä aiheutuvat kulut. Kyselyn mukaan reilu kolmannes suomalaisista kannattaa tämän oikeuden poistamista. Kuviosta 2 havaitaan, että erityisen korkea kannatus on kirkkoon kuulumattomien ja harvoin tai ei lainkaan osallistuvien keskuudessa. Ei liene yllätys, että verotusoikeudesta luopumista kannatetaan eniten nuorimmissa ikäryhmissä. Alle 30-vuotiaista jo 40 prosenttia poistaisi kirkon verotusoikeuden. Sama ikäryhmien ja kirkon jäsenryhmien välinen ero näkyi myös kysyttäessä valtion yhteisöverotuoton jakamisesta kirkolle yleishyödyllisten tehtävien hoitamiseen. Suurempi osa suomalaisista kuitenkin kannatti järjestelmää vuonna

⁸ Taloudellinen tiedotustoimisto 2014.

2011. Muutama vuosi myöhemmin yhteisöverotuoton jakamisesta luovuttiin ja siirryttiin valtionapuun.

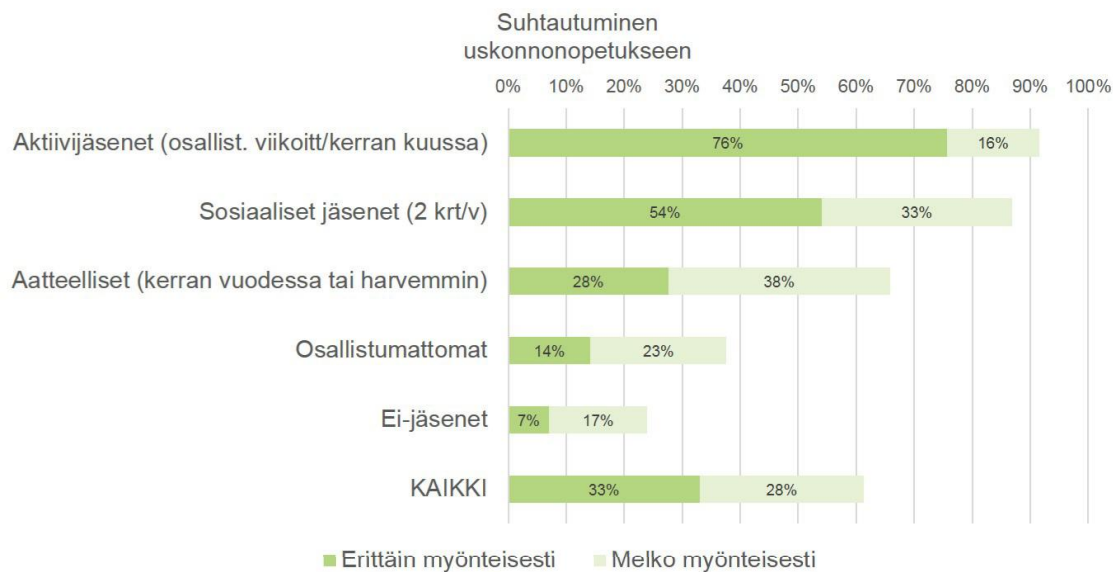

Kuvio 2. Näkemykset kirkon verotusoikeuden poistamisesta jäsenryhmittäin. Gallup Ecclesiastica 2011 (N=4930).

Hautaaminen kirkkomaahan on siis vielä jokseenkin laajasti hyväksyttyä ja toivottua, mutta kun veroja maksetaan, kasvava määrä varsinkin työikäisistä suomalaisista haluaisi eriyttää kirkon ja valtion tehtävät. Kärjistäen kirkon monopoli suvaitaan kuolemisen hetkellä, mutta ei niinkään yksimielisesti maanpäällisten ansiotulojen siirrossa. Vielä Suomessa ei vaikuta olevan kovin suurta painetta muuttaa verotuskäytäntöjä. Vaihtoehtoina tulevaisuudessa voisivat kuitenkin olla joissakin Pohjoismaissa käytetty yleishyödyllisten yhteisöjen vero-osuus, jonka veronmaksaja ohjaa haluamalleen yhteisölle, tai järjestelmä, jossa kirkko keräisi erillisesti jäsenmaksunsa.

3.3 Uskonnon paikka julkisissa instituutioissa

Suomalaisten suhtautuminen uskonnon "seremonialliseen" läsnäoloon julkisissa instituutioissa on melko suopeaa, kun kysytään mielipidettä esimerkiksi sotilaspappien läsnäolosta Puolustusvoimissa. Selkeän enemmistön mielestä uskonto saa näkyä myös kouluissa esimerkiksi suvivirren tai jouluevankeliumin muodossa. Itse uskonnonopetukseen suhtautuminen on kriittisempää, vaikka kolmannes kaikista suomalaisista vielä suhtautuukin siihen erittäin myönteisesti. Nuoret, joilla uskontotunnit ovat vielä tuoreessa muistissa, suhtautuvat kielteisimmin koulujen uskonnonopetukseen. Myös kirkkosuhde on tässä merkittävä taustatekijä. Uskontokuntiin kuulumattomat ovat kaikista kriittisimpiä koulujen uskonnonopetusta kohtaan. Myöskään aatteelliset ja osallistumattomat kirkon jäsenet eivät kannata lainkaan yhtä yksiselitteisesti uskonnonopetusta kuin aktiivisemmat jäsenet.

Kuvio 3. Suhtautuminen uskonnonopetukseen kouluissa jäsenryhmittäin. Gallup Ecclesiastica 2011 (N=4930).

Kehityskulkua voidaan pitää huolestuttavana, jos uskonnon opetuksen kannatuspohja jää vain kirkkoaktiivien tai kirkkomyönteisten varaan. Kannatuspohjan kaventuminen uhkasi myös katsomusaineiden opettajien ammattitaidon arvostusta. Jos uskontokasvatus halutaan säilyttää opetussuunnitelmissa, uskonnon ja elämäntietämisen opetuksen järjestämiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Kyseessä on opetusaines, joka on pluralistisessa yhteiskunnassa elintärkeä esimerkiksi uskontodialogin kannalta. Sekä katsomusaineiden yhteistyöhön että opetuksen laatuun on jo tämänkin takia panostettava.

Jumalanpalveluksen viettäminen valtiopäivien avajaisten ja päättäjien yhteydessä jakaa mielipiteitä samalla tavoin kuin uskonnonopetus. Valtiopäivien ekumeenisesta jumalanpalveluksesta pidetään kaikkiaan vähemmän myönteisenä kuin esimerkiksi vankilapappien läsnäoloa vankiloissa tai sotilaspappien läsnäoloa Puolustusvoimissa. Tässäkin tapauksessa kirkkoon kuulumattomat ja osallistumattomat jäsenet suhtautuvat siihen selvästi kielteisemmin kuin muut. Kannatuspohjaa toimintamuodolle kuitenkin löytyy. Tuoreimman vaalituloksen perusteella perinteestä ei luovuta, ja eduskunnan aloittaessa työnsä huhtikuun 2015 lopulla mediassa julkaistiin myös vanhaan malliin kuvia uusista kansanedustajista ekumeenisesta jumalanpalveluksessa. Ei ole kuitenkaan lainkaan selvää, mikä tulee olemaan tämän toimituksen paikka tulevaisuuden valtiopäivillä.

3.4 Mitä tapahtuu kansalaisten luottamukselle - ja tarvitaanko sitä?

Palaan vielä kerran eduskuntavaaleihin. Kun puoluejohtajilta tiedusteltiin tulosten selviämisen jälkeen hallitusneuvotteluista, hallitustunnustelijaksi ryhtyvää Keskustan puheenjohtaja Juha Sipilää peesaten kaikki totesivat, että tärkeintä on puolueiden keskinäinen luottamus, sitten katsotaan hallitusohjelmat.

Luottamusta yhteiskunnan instituutioihin on tiedusteltu säännöllisesti useissa kansainvälisissä kyselyissä, ja suomalaiset ovat osoittautuneet muiden pohjoismaiden ohessa varsin luottavaisiksi instituutioita kohtaan. Viimeksi luottamusta on mitattu osana Kansan arvot -tutkimusta vuonna 2014. Senkin mukaan suomalaiset luottavat kansallisiin instituutioihin melko vahvasti, myös niihin jotka ovat kriisissä. Poliisin ja koulutusjärjestelmän nauttima luottamus ovat eräänlaisia suomalaisen kuuliaisuuden ja sivistyksen arvoindikaattoreita. Poliisiin luottaa erittäin tai melko paljon 89 prosenttia suomalaisista, koulutusjärjestelmään 90 prosenttia. Oikeuslaitos, terveydenhuoltojärjestelmä ja Puolustusvoimat pääsevät myös melko korkeisiin luottamuskokemiin. Kirkko on tässä mittauksessa hieman alempana, eduskunnan ja hallituksen perässä: 40 prosenttia suomalaisista luottaa kirkkoon erittäin tai melko paljon.⁹

On tietenkin oma kysymyksensä, mihin luotetaan, kun luotetaan instituutioon. Monelle se henkilöityy institutionaalisiin toimijoihin. European Values Study mittasi vuonna 2009 luottamusta eri instituutioiden kykyyn vastata eri ongelmiin. Suomalaiset luottivat tuolloin erityisesti kirkon kykyyn antaa päteviä vastauksia hengellisiin tarpeisiin (yli puolet), tämän jälkeen tulivat vastaukset moraalisiin ongelmiin (33 %), perhe-elämän ongelmiin (29 %) ja tämän päivän sosiaalisiin ongelmiin (19 %).¹⁰ Mittaustavan eriyttäminen näin on tietysti kirkon kohdalla ongelmallista. Hengellisiin tarpeisiin voi sisältyä ja mennä limittäin esimerkiksi perhe-elämän ongelmia tai sosiaalisia ongelmia, jolloin kirkko on usein myös avainasemassa ratkaisujen tarjoajana.

Jotta asiat saadaan mittasuhteisiinsa, päätän puheenvuoroni siteeraamalla Jari Jolkkosta ja Jaakko Heinimäkeä, jotka ovat kirjoittaneet Luterilaisuuden ABC -kirjansa kohtaan "Yhteiskunta" näin:

Lutherin mukaan valtio virkoineen ja instituutioineen on osa Jumalan luomaa järjestystä. Yhteiskunnan tehtäviin kuuluu ihmisten tarpeista huolehtiminen, toimeentulon turvaaminen, sairaanhoito, koulutus ja sen tapaiset asiat. Maallisia virkoja hoitaessamme olemme yhteisen hyvän palveluksessa. Itse Jumala kätkeytyy näihin virkoihin. Kirjastonhoitajat, kouluavustajat, pikasuutarit ja raitiovaununkuljettajat ovat Hänen Majesteettinsa salaisessa palveluksessa. Tähän perustuu paljon puhuttu luterilainen työetiikka.¹¹

9 Taloudellinen tiedotustoimisto 2014.

10 Haastettu kirkko 2012, 54–55.

11 Jolkkonen & Heinimäki 2008.

Lähteet ja kirjallisuus

Berger, Peter L.

2014 *The Many Altars of Modernity. Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age.*
Boston: De Gruyter.

Haastettu kirkko

2012 *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115.* Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Heinimäki, Jaakko & Jolkkonen, Jari

2008 *Luterilaisuuden ABC. Synkkä ja harmaa sanakirja.* Helsinki: Edita.

Ketola, Kimmo

2014 *Uskontojen muuttuva kenttä Suomessa 1988–2013. Julkaisematon esitelmä.*

PEW Research Center

2015 *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050.* <URL:
http://www.pewforum.org/files/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf>
(Luettu 4.5.2015)

Taloudellinen tiedotustoimisto

2014 *Kansan arvot -tutkimusraportti.* <URL: http://www.t-media.fi/wp-content/uploads/2014/12/Kansan_Arvot_P%C3%A4%C3%A4raportti_2014.pdf> (Luettu 15.4.2015)

Tilastokeskus

2014 *Väestörakenne 2014.* <URL: http://www.stat.fi/til/vaerak/2014/vaerak_2014_2015-03-27_tie_001_fi.html> (Luettu 15.4.2015)

4 KIRKON JA VALTION SUHDE TULEVAISUUDESSA

Leena Sorsa

Valitsimme eilen uudet kansanedustajat. He ovat vastuussa yhteiskunnan lainsäädännön uudistamisesta seuraavien neljän vuoden ajan. Tänä vuonna ovat aloittaneet työnsä myös vaaleilla valitut seurakuntien päättäjät. Sekä kirkon päättäjiä että eduskuntaa haastaa viimeisten vuosien aikana kiihtynyt yhteiskunnallinen muutos.

Kirkon elämä ja erityisesti oppi on rakentunut historiassaan usein pysyvyydelle ja muuttumattomuudelle. Samalla erityisesti luterilaisuudessa on ollut keskeistä jatkuva uudistuminen. Sanonta *ecclesia semper reformanda est* eli ”kirkon on aina uudistuttava”, on merkinnyt luterilaiselle kirkolle uudistamista ja uudistumista palaamalla ytimeen eli kirkon sanoman ja tehtävän kirkastumiseen. Uudistaminen onkin oikeastaan ajan kuluessa kerääntyneen tarpeettoman poistamista ja olennaisen kirkastamista.

Kirkon ja valtion suhde on järjestely, joka on rakennettu kulloiseenkin yhteiskuntaan soveltuvaksi. Yhteiskunnan ja kirkollisen elämän muuttuessa on suorastaan toivottavaa, että myös kirkon valtiosuhde on muutoksen alainen. Nähdäkseni me elämme aikoja, jossa tämä tarve on tullut yhä ilmeisemmäksi.

Otan tässä puheenvuorossani esiin neljä asiaa kirkon ja valtion suhteista. Ensin kuvaan kirkon valtiosuhteen nykytilaa. Toiseksi kuvaan suhteen muutospaineita. Kolmanneksi pohdin yhdenvertaisuutta ja neljänneksi hahmottelen kirkon valtiosuhteen uutta suuntaa.

4.1 Valtiokirkollisuuden erilaiset tulkinnat

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on aina 1800-luvun puolivälistä alkaen pyrkinyt vahvistamaan omaa itsenäisyyttään ja itsemääräämisoikeuttaan. Suomessa valtio on ollut tunnustuksellisesti puolueeton vuodesta 1919 lähtien. Kirkko on hallinnollisesti, taloudellisesti ja päätöksenteossaan käytännössä hyvin itsenäinen. Nämä asiat perustelevat sitä, että kirkko ei tänä päivänä ole enää valtiokirkko.

On kuitenkin arvioitu myös toisin. Valtiokirkollisuuden puolesta puhuvat luterilaisen kirkon erityinen *lainsäädännöllinen* asema, jossa eduskunta hyväksyy kirkkolain ja josta rakentuu kirkon julkisoikeudellinen asema. Toiseksi kirkon *taloudellista* asemaa verotusoikeuksineen on pidetty valtiokirkollisuuden piirteenä. Kirkko tosin maksaa valtiolle jäsenmaksujen keräämisestä verotuksen yhteydessä aiheutuvat kulut. On kuitenkin kysyttävä, miksi tätä verotusoikeutta ei ole annettu esimerkiksi kaikille uskonnollisille yhteisöille, vaan pelkästään kahdelle kirkolle.

Valtiokirkollisuuden piirteinä on mainittu lisäksi eräät *yhteiskuntauskonnollisuudesta* kertovat asiat. Näitä ovat valtiopäiväjumalanpalvelukset, valtiolliset juhlanjumalanpalvelukset, yhteiskunnan kalenteri kirkollisine juhlapyhineen sekä rukouspäiväjulistukset. Näissä tulee esiin kristillisen perinteen vaikutus yhteiskunnassamme.

Lisäksi on nostettu esiin valtion palkkaamat hengellisen työn tekijät puolustusvoimissa ja vankiloissa. Uskonnonvapauden turvaaminen edellyttää valtion huolehtivan niiden ih-

misten hengellisten tarpeiden hoitamisesta, jotka valtio pakottaa pois omasta elinpiiristään, esimerkiksi varusmiespalvelukseen tai vankilaan. Valtio maksaa myös tästä aiheutuvat kulut.

Kaiken kaikkiaan on kuitenkin sanottava, että tarkkaa määrittelyä siitä, millainen on valtiokirkko, ei ole saatavilla. Termin määrittely ja sisältö ovat muuttuneet ajan kuluessa ja tulkitsijasta riippuen. Yksi kansainvälisessä tutkimuskentässä oleva tapa tarkastella asiaa on asettaa eri maat kirkon ja valtion suhteiltaan janalle. Janan toisessa päässä ovat valtiot, joissa kirkko ja valtio ovat erillään toisistaan ja toisessa päässä ovat valtiot, joissa yhteistyö on hyvinkin tiivistä tai moninaista. Kirkon ja valtion yhteistyötä on pilkottu lukuisiin erilaisiin yksittäisiin asioihin – kuten onko kirkolla verotusoikeus tai maksaako valtio papiston palkat. Kunkin maan kirkon ja valtion suhdetta tarkastellaan näiden yksittäisten asioiden kautta ja niistä saadun pistemäärän perusteella suhde asettuu janalle. On syytä huomata, että kirkon ja valtion suhteen järjestely voi siis olla hyvin erilainen eri maissa eli pisteet tulevat erilaisista asioista, mutta järjestely asettuu janalle samaan kohtaan. Tällaisessa tarkastelussa Suomi luokituu aina kategoriaan, jossa kirkon ja valtion suhteet ovat tiiveimmät, yhdessä muiden pohjoismaiden ja esimerkiksi Kreikan kanssa.

Joka tapauksessa on niin, että historiasta, perinteestä ja uskontokuntajakaumasta johtuen luterilainen ja ortodoksinen kirkko ovat Suomessa *erityisessä* asemassa muihin uskonnollisiin ja katsomuksellisiin yhteisöihin nähden. Erityisasema on merkinnyt tiiviimpää lainsäädännöllistä, hallinnollista ja taloudellista yhteyttä valtioon ja toisinaan myös valtion tiivistä ohjausta. Valtiohan esimerkiksi edellyttää, että kirkko pitää huolta hautapaikan löytymisestä kaikille suomalaisille sekä valtiolle arvokkaasta kulttuurihistoriallisesta rakennusperinnöstä.

4.2 Muutospaineiden tekijät

Parhaillaan on nähtävissä monia asioita, jotka aiheuttavat muutospaineita kirkon ja valtion suhteisiin.

Ensimmäinen tekijä on yhteiskunnan muuttuminen moniarvoiseksi ja moniuskontoiseksi. Meillä on paljon pieniä uskonnollisia yhteisöjä ja niiden määrä on kasvussa. Kirkon jäsenmäärä taas on laskenut. Osa kirkon jäsenyydestä irrottautuneista ihmisistä löytää hengellisen kodin muista uskonnollisista yhteisöistä, mutta valtaosa jää kaikkien uskonnollisten yhteisöjen ulkopuolelle.

Toinen muutospaineiden tekijä on ihmis- ja perusoikeuksien tulkinta. Ihmisoikeuksien pohjalta on korostunut näkemys, että uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen ja sitä myöden niiden jäsenten yhdenvertaisuuden ja uskonnonvapauden toteutuminen edellyttää valtiolta yhteisöjen tasavertaista kohtelua.

Kolmanneksi erityisesti nuorempien ikäryhmien keskuudessa toive kirkon valtiosuhteen ja julkisen aseman muuttamiselle on varsin voimakasta. Nykyisen valtiosuhteen säilyttämistä kannattaa erityisesti vanhempi väestö. On siis odotettavissa, että vaatimukset kirkon ja valtion suhteen muutoksesta ovat tulevaisuudessa voimistumassa.

Neljäs muutospaine nousee kirkon sisältä. Luterilaisuudessa on ajatus hengellisen ja maallisen hallintavallan erillisyydestä. Opin mukaan kirkon ja valtion välillä on niiden erilaisten tehtävien johdosta syytä olla selkeä ero, etteivät ne joudu toistensa talutusnuoraan. Niinpä kirkon sisällä on toistuvasti keskusteltu siitä, onko kirkko liian lähellä vai liian kaukana valtiosta. Kirkon itsenäisyys, valta päättää omat asiansa ja tarvittaessa rohkeus asettua jopa valtion vastavoimaksi ovat olleet kirkolle tärkeitä asioita. Yhteiskunnallisen muutoksen no-

peutuminen nostaa esiin kysymyksen, pitääkö kirkon seurata valtion linjoja. Tämä pohdinta näkyy esimerkiksi avioliittolain tulkinnassa.

4.3 Yhdenvertaisuus ja uskonnonvapaus

Yksi selkeästi esiin noussut, uudempi painotus kirkon ja valtion suhteiden järjestämisessä on yhdenvertaisuuden toteutuminen uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen kesken. Tämä on herättänyt Euroopassa voimistuvaa kiinnostusta ja vaatimusta.

Uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen yhdenvertaisuus, tasapuolinen kohtelu sekä syrjimättömyyden turvaaminen pohjautuvat ihmisoikeuksien tulkintaan. Euroopan Unionissa on linjattu, että historiallisen ja kulttuurisen vaikutuksen perusteella jäsenvaltion on mahdollista antaa erityisasema jollekin kirkolle. Tämän ohessa tulee kuitenkin turvata muiden yhteisöjen ja niiden jäsenten uskonnonvapaus ja yhdenvertaisuus. Tämän tasapuolisen kohtelun vaatimuksen tarkoituksena on turvata ihmisten keskinäinen yhdenvertaisuus ja kaikkien ihmisoikeudet heidän uskonnollisesta tai katsomuksellisesta näkemyksestään riippumatta. Ihmisoikeuksien turvaaminen on erityisesti valtion vastuulla.

Yhdenvertaisuuden vahvistaminen voi merkitä käytännön tasolla esimerkiksi sitä, että kirkot ja muut uskonnolliset ja vakaumukselliset yhteisöt huomataan lainsäädännössä samalla tavoin, niiden rakennusten kulttuurihistoriallista säilyttämistä tuetaan samalla tavoin, niille tarjotaan yhdenvertainen mahdollisuus jäsenmaksujen keräämiseen verotuksen yhteydessä, niiden toimintaa tuetaan samoin periaattein ja niiden olemassaolo huomataan julkisen vallan taholta yhdenvertaisesti esimerkiksi kansallisen juhlaperinteen yhteydessä. Toisaalta on muistettava, etteivät kaikki yhteisöt toivo yhteyttä julkisen vallan kanssa esimerkiksi opistaan johtuen. Tätä on syytä kunnioittaa.

Samalla on hyvä muistaa, että yhdenvertaisuuden toteuttamisessakin kohdataan rajat. On perusteltua, ettei valtio hyväksy esimerkiksi vain yhden ihmisen yksin edustamaa uskontoa uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. Samoin valtio rajaa, kuinka monta saman uskonnollisen yhdyskunnan oppilasta tarvitaan, jotta heille järjestetään oman uskonnon opetusta. Yhteisen keskustelun pohjalta tulisi löytää perustelut, minkä kokoiset yhteisöt voisivat saada esimerkiksi verotusoikeuden tai taloudellisen tuen. Kysymys on myös siitä, tuleeko vähemmistöjä tukea erityisellä tavalla.

Yhdenvertaisuus lainsäädännössä ja taloudellisessa kohtelussa on mielestäni keskeinen uudistusta kaipaava asia valtion uskontopolitiikassa. Näen, että historiaa, kulttuuria ja perinnettä arvostaen valtio voisi kohdella uskonnollisia ja katsomuksellisia yhteisöjä maassamme nykyistä tasavertaisemmin.

4.4 Uusi suunta

Millainen voisi olla tulevaisuudessa kirkon ja valtion suhde?

Sekä uskontokielteisyydestä nouseva kirkon ja valtion eroa tai uskontojen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden piilottamista ajava linja että tiivis valtiokirkollisuus on havaittu ongelmallisiksi yhdenvertaisuuden ja uskonnollisen moninaisuuden näkökulmasta. Ne molemmat asettavat jonkin näkemyksen toisten yläpuolelle.

Eurooppalaisella tutkimuskentällä on nostettu esiin malli, jota kutsutaan positiivisen neutraliteetin malliksi. Sen lähtökohtana on valtion neutraliteetti, millä kansainvälisessä tutkimuksessa tarkoitetaan valtion tasapuolista suhtautumista kaikkiin uskontoihin ja katsomuksiin, niin ettei mikään uskonto tai katsomus asetu ylemmäksi, mutta jossa valtio ottaa samanaikaisesti myönteisen asenteen uskontojen ja katsomusten läsnäoloon ja vaikuttamiseen yhteiskunnassa. Suomalaisessa keskustelussa neutraliteetti on usein tulkittu poissulkevana neutraliteettina, jossa valtion neutraalisuuden tulkitaan edellyttävän uskontojen kertakaikkista poissaoloa julkisesta tilasta. Kansainvälisessä tutkimuksessa neutraalisuus tulkitaan kuitenkin toisin.

Positiivisen neutraliteetin mallissa turvataan siis yhdenvertaisuus, vahva uskonnonvapaus ja kuten jo viittasin, uskontojen ja katsomusten läsnäolo yhteiskunnassa. Näen, että tämä on se suunta, johon myös Suomessa kirkon ja valtion suhde tulevaisuudessa perustuu.

Mielestäni tämä malli merkitsee kirkon kannalta ainakin seuraavia asioita:

Ensinnäkin kirkon tulee käynnistää pohdinnat, minkälaisia vaihtoehtoja kirkon ja valtion yhteistyön organisoinnissa on ja mikä niistä tukisi parhaiten kirkon elämää ja toimintaa.

Toiseksi kirkossa on puhuttava voimakkaasti uskonnonvapauden puolesta. Tämä tarkoittaa myös negatiivisen uskonnonvapauden ymmärtämistä ja turvaamista, sillä uskonnonvapautta ei voi ajaa vain itselleen. Jos puhumme vain positiivisen tai toisaalla pelkästään negatiivisen uskonnonvapauden puolustamisesta, uskonnonvapauspuhe ideologisoituu. Tämä heikentää kaikille yhteisen ihmisoikeuden toteutumista.

Kolmanneksi kirkon on puhuttava voimakkaasti sen puolesta, että suomalaisessa yhteiskunnassa ei siirretä syrjään uskonnollista elämää ja tapakulttuuria. Valtion tulee suhtautua tasapuolisesti eri uskontoihin ja katsomuksiin. Samalla sen tulee osoittaa myönteistä suhtautumista uskontojen ja katsomusten läsnäoloon yhteiskunnassa. Valtion tulee pitää huolta siitä, että kaikkien kansalaisten uskonnonvapaus toteutuu. Tämä tarkoittaa myös uskonnon harjoittamisen ja toteuttamisen vapautta. Siksi yhteiskunta ei voi olla uskonnoton. Uskonnottomuuteen pakotetut yhteiskunnat ovat tutkimusten mukaan uskonnonvapauden kannalta kaikkein ongelmallisimpia.

Neljänneksi uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen yhdenvertaista lainsäädännöllistä ja taloudellista asemaa on tuettava. Suuren enemmistökirkon maassa on pidettävä erityistä huolta vähemmistöjen asemasta ja oikeuksista. Tämä tukee myös enemmistökirkon jäsenten oikeuksien toteutumista.

Viidenneksi kirkon tehtävänä on edistää vuoropuhelua uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen sekä valtion kesken. Uskonnolliset toimijat ovat keskeisessä asemassa esimerkiksi maahanmuuttoon ja yhteiskuntaan integroitumiseen liittyvissä kysymyksissä sekä rakentamassa maan uskontorauhaa, ihmisoikeuksien toteutumista ja yhteiskunnallista kehitystä. On puhuttava rohkeasti siitä, että valtio voi tukea taloudellisesti myös uskonnollista toimintaa silloin, kun sen katsotaan tukevan kansalaisten hyvinvointia ja yhteiskunnallista elämää.

4.5 Lopuksi

Kirkko etsii paikkaansa myös valtiosuhteessaan. Siksi on syytä kysyä, mitä merkitsee *ecclesia semper reformanda est*, ”kirkon on aina uudistuttava”, kirkon valtiosuhteessa tänään. Kirkon ominaispiirre on se, että sen olemassaolo ja toiminta eivät riipu sen valtiosuhteesta. Kirkko elää ja vaikuttaa sielläkin, missä sen toiminta on kiellettyä. Toivon, että kirkossa löytyisi aitoa

innostusta katsoa avoimesti kirkon valtiosuhteen tulevaisuuteen ja luoda siitä sellainen, joka antaa perustan kirkon elämälle ja toiminnalle ainakin seuraavien vuosikymmenten ajaksi.

Uuden edessä on joskus pelottavaa olla. Itse näen tämänhetkisen tilanteen hyvin myönteisenä mahdollisuutena. Jotta myönteinen ajattelu tarttuisi, luen teille lopuksi Johanna ja Juha Tanskan kirjan rohkaisevan ajatuksen:

Evankeliumeissa on kaksi kertomusta, joissa Jeesus neuvoa kalastavia opetuslapsia. Luukkaan evankeliumissa hän kehottaa heitä soutamaan syvään veteen ja laskemaan verkot sinne. Johanneksen mukaan Jeesus kehottaa heittämään verkot veneen oikealle puolelle. Hän ei siis käske heittämään vain sinnikkäämmin eikä edes suuremmalla uskolla. Suuri saalis tulee uudesta suunnasta.

Koko kristinusko on olemukseltaan toisin katsomista ja tottumusten kyseenalaistamista. Hulluutta viisaille ja todellinen vaihtoehtoliike. Uskalla siis katsoa uuteen.¹

Puheenvuoro pohjautuu seuraavaan aineistoon:

Heinimäki, Jaakko & Jolkkonen, Jari

2008 Luterilaisuuden ABC. Synkkä ja harmaa sanakirja. Helsinki: Edita.

Sorsa, Leena

2015 Kirkkona valtiossa. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 41.

Tanska, Johanna & Tanska, Juha

2010 Silitä kissaa. Hengellisiä harjoituksia hengästyneille. Helsinki: Kirjapaja.

www.pewforum.org

¹ Tanska & Tanska 2010, 72.

YHTEISTYÖ MUIDEN TOIMIJOIDEN KANSSA

5 KIRKON PALVELUROOLI JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA

Hyvinvointipalveluiden osuuskuntamalli jäsenten osallistajana

Valdemar Kallunki

Kirkon asema yhteiskunnallisesti osallistuvana instituutina on perustunut laajaan jäsenkuntaan ja monipuolisiin yhteisöllisiin rooleihin. Kirkko toimii yhä erilaisten maallisten organisaatioiden kumppanina paikallisyhteisöistä valtakunnalliselle tasolle. Kirkosta eroaminen ja uskontokritiikki ovat viime vuosina murtaneet tätä asemaa. Keskeinen kysymys nykytilanteessa on, miten kirkko voi itse toiminnallaan vaikuttaa yhteiskunnalliseen asemaansa. Eräs väline muutoksessa on osallistuminen julkisten hyvinvointipalveluiden tuotantoon.

Aiemmin julkaistussa Yhteistyön kolmas polku -raportissa tarkastelin sitä, millaiset edellytykset kirkolla on osallistua palvelutuotantoon. Toimeksiannon yksi tausta-ajatus oli, että yhteiskunnallinen läsnäolo on mielekkäintä silloin, kun sillä on suhde kirkon perustehtävään. Kirkon tulevaisuutta määrittää se, missä määrin kirkko pysyy mukana maallisessa yhteiskuntaelämässä ja – yhtä oleellisesti – missä määrin kirkon perustehtävä voi vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Jatkuva vuorovaikutus ylläpitää kirkon kykyä viestiä omista lähtökohdistaan maallisessa yhteiskunnassa.

Tässä esityksessä lähestyn palvelutuotannon vaikutusta kirkon asemaan osuuskuntamallin avulla. Osuuskuntamalli edustaa erityistapausta, jossa palvelun suhde uskontoon määräytyy asiakaslähtöisesti. Kyseinen organisointitapa mahdollistaa palvelulle joko vahvan tai heikon sidoksen kirkkoon. Kiinnitän erityistä huomiota vaihtoehtoon, jossa palvelun asiakkuus on läheisessä suhteessa kirkkoon. Hyödynnän sekularisaatioteoriaa, kun tarkastelen kirkon aseman vahvistumisen edellytyksiä. Uskontososiologian pääparadigma tarjoaa nimittäin uskonnon heikkenemistä selittäessään lähtökohdat uskonnon vaikutusmahdollisuuksien ymmärtämiselle. Otan huomioon eri yhteiskunnan tasot, kun tarkastelen kirkon roolia suhteessa yksilöihin ja yhteisöihin sekä yhteiskunnallista asemaa suhteessa muihin instituutioihin.

Jäsenten suhtautuminen kirkon erilaisiin yhteiskunnallisiin rooleihin vaikuttaa kirkon asemaan. Yksinkertaisimmillaan tämä on nähtävissä siinä, että kirkon auttamistoiminta on osalle jäsenistä merkittävä peruste kuulua kirkkoon. Perustavin taso kirkon jäsenyydessä on usko, sillä kristillisistä uskomuksista etäännyminen on sidoksissa jäsenyyden heikkenemiseen. Kirkon suhde jäsenistöön on niin kirkosta eroamisen kuin uskomusten tasolla heikentynyt. Gallup Ecclesiastican 2011 aineistoon vastanneista vain neljännes katsoo uskovansa kristinuskon opettamaan Jumalaan. Osallistuminen hyvinvointipalveluiden tuotantoon vaikuttaa väistämättä kirkon yhteiskunnalliseen läsnäoloon. Vaikutukset kirkon perustehtävään ja ihmisten uskomuksiin riippuvat siitä, miten hyvinvointipalveluihin osallistuminen on järjestetty.

5.1 Uskontosidonnaisen toiminnan lähtökohdat

Kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhteisöjen mahdollisuudet toimia palveluntuottajana ovat vahvistuneet viimeisen kahden vuosikymmenen aikana yleisesti Euroopassa. Palvelutuotan-

non periaatteellisia mahdollisuuksia on tukenut kansainvälisesti yleistynyt julkisjohtamisen malli, joka on korostanut yksityisen sektorin toimintamallien soveltamista julkisella sektorilla. Palveluiden järjestämisessä tämä on tarkoittanut palvelutuotannon osittaista ulkoistamista yksityisen ja kolmannen sektorin tuotettavaksi. Kyseinen hallintomalli on tukenut synty- maassaan Yhdysvalloissa uskontolähtöisten organisaatioiden osallistumista palvelutuotantoon. Faith-Based Initiative -ohjelma, jossa uskonnollisten toimijoiden rooli hyvinvointipalvelujen tuottajina virallistettiin Yhdysvalloissa, on keskeisin ilmentymä tästä muutoksesta.

Euroopassa kirkkojen käytännön osallistuminen palvelutuotantoon on monimuotoinen ilmiö. Asiaa koskevassa kahdeksan maan tarkastelussa todettiin kirkoilla yleisesti olevan joko itsenäistä tai julkiseen sektoriin kytkeytyvää palvelutuotantoa. Perinteistä julkista mallia edustavat Saksan hyvinvointipalvelut, joissa kirkkoa lähelle sijoittuvilla toimijoilla on merkittävä rooli palvelutuotannossa. Nykyisellään 30–60 prosenttia – palvelutyypeittäin vaihdellen – saksalaisista sosiaalipalveluista tuotetaan itsenäisten organisaatioiden avulla. Saksalaisen mallin kehitykseen on vaikuttanut katolinen läheisyysperiaate, minkä myötä paikallistaso on toiminut palveluiden järjestäjänä.

Suomen luterilaisen kirkon mahdollisuudet osallistua julkisten palveluiden tuottamiseen voi nähdä hyvinä kirkon ja muun yhteiskunnan suhteiden näkökulmasta. Kirkolla on toiminnalliset lähtökohdat uuden palvelutuotannon kehittämiseksi niin seurakuntien työalojen kuin kirkon lähelle sijoittuvien järjestöjen ja säätiöiden osaamisen näkökulmasta. Seurakuntien toimintojen osalta kyse on historiallisista valinnoista, jotka ovat ylläpitäneet kirkon itsenäistä roolia ihmisten hyvinvoinnin tukijana. Erityisesti laaja ammatillinen diakonia ja kasvatustyö mahdollistavat uuden rooliin kehittämisen. Kirkon ja yhteiskunnan suhteiden kannalta valtiotasoa merkittävämpinä mahdollistajina ovat seurakuntien ja kuntien yhteistyön perinteet, joita ovat tukeneet pääosin yhteinen alue ja sama väestöpohja. Seurakuntien paikallinen rooli yhteistyökumppanina on kestänyt yllättävän hyvin aikaa.

Uskonnon ja maallisen vuorovaikutteisuus kuuluu suomalaiseen perinteeseen. Luterilaisuuden erityisasema näkyy esimerkiksi uskonnon läsnäolossa julkisissa tiloissa sekä kirkon ja vähemmistöuskontojen toisistaan poikkeavissa asemissa. Kyse on myös siitä, miten suomalaisuus eletään. Enemmistöuskonto määrittää yhä suomalaisuutta. Ilmiön ymmärtämisen kannalta keskeinen käsite on Bellahin yhteiskuntauskonto, jolla viitataan kansalaisuutta ylläpitäviin jaettuun symboloihin ja uskomuksiin, jotka voivat olla osin uskonnollisia tai maallisia. Yhteiskuntauskonto ylläpitää siis kansallista yhtenäisyyttä tavalla, joka on perinteisesti ollut erityisesti uskonnon rooli. Kirkon aseman heikkeneminen liittyy osaltaan siihen, että sen suhde maalliseen yhteiskuntauskontoon heikkenee. Yhteiskuntauskonnon konkretisoiminen on ollut kansainvälisessä tutkimuksessa ongelma.

Luterilaisuuden kytkennän suomalaisuutta ylläpitävään yhteiskuntauskontoon olen osoittanut empiirisesti maanpuolustuksessa, jossa luterilaisuus selittää – kun useat muut suuntautumista koskevat tekijät on otettu huomioon – nuorten valintoja maanpuolustuksen osalta. Luterilaisuuden tukema maanpuolustuksellinen yhteiskuntauskonto vaikuttaa nuoriin ennen kaikkea ylisukupolvisten mallien kautta. Kyse on ilmiöstä, joka heikkenee historiallisten kriisikokemusten etäännyessä.

Kirkon yhteiskuntasuhteita ja suhdetta yhteiskuntauskontoon voi kuvata historiallisen sosiologian näkökulmasta lähtökohtina, jotka polkuriippuvuuden näkökulmasta mahdollistavat uuden palvelutuotannon kehittämisen. Polkuriippuvuus ei kuitenkaan koske vain menneisyyden vaikutusta nykyhetkeen, vaan yhtä hyvin nyt tehtävien valintojen vaikutusta tulevaisuuteen. Palvelutuotannon suunnittelemisen osalta kyse on siitä, millaiset institutio-

naaliset lähtökohdat – ja niitä seuraavat polkuriippuvuudet – mahdolliselle uudelle toiminnalle halutaan kehittää.

Kirkon tehtävän kannalta perustavin asia tulevaisuuden polun määrittämisessä on palvelutuotannon suhde hengellisyyteen. Kuviossa 1 on esitetty kolme periaatteellista näkökulmaa uskonnollisen ja maallisen suhteelle palvelutuotannossa. Oikealle sijoittuu uskontokorosteinen malli, joka korostaa hengellisten lähtökohtien suoraa soveltamista yhteiskunnalliseen toimintaan. Nykyisen yhteiskuntajärjestelmämme kannalta uskontoa yksipuolisesti korostava palvelutuotanto ei ole julkisesti rahoitettuna todennäköinen. Esteenä tälle vaihtoehdolle on julkisen vallan pyrkimys katsomusten tasavertaisuuteen. Korostettu uskontosidos ilman yhteiskunnan moniarvoisuuden huomioon ottamista on ongelmallinen. Toista ääripäätä edustaa eriytynyt malli, joka on ongelmallinen kirkon itsensä kannalta. Eriytyneessä mallissa korostetaan palveluiden kehittämistä kirkon uskonnollisista lähtökohdista riippumattomalla tavalla. Yhteiskunnan sääntely ja rahoituksen ehdot sanelevat palveluiden tuottamisen tavan. Toiminnan merkitys kirkon perustehtävälle jää vähäiseksi. Ongelmana on heikko sidos kirkon omaan toimintaan, mikä vaikeuttaa myös toiminnan motivointia kirkollisessa kontekstissa.

Kuvio 1. Kolme näkökulmaa palveluiden kehittämiseen: uskonnosta eriytynyt, uskonnon ja maallisen vuorovaikutusta korostava uskontosidonnainen sekä uskontoa yksipuolisesti painottava uskontokorosteinen malli.

Kahden ääripään väliin sijoittuu uskontosidonnainen malli, jossa korostuksena on uskonnon ja maallisen elämän vuorovaikutteisuus. Lähestymistapa painottaa kirkon ja julkisen sektorin yhteisiä hyvinvointitavoitteita tavalla, jossa kirkon uskonnolliset lähtökohdat ovat keskeisesti mukana. Palveluroolin toteutuksessa kyse on yhteiskunnan asettamien ehtojen ja kirkon uskonnollisen luonteen yhteensovittamisesta. Kuntien ja seurakuntien yhteistyö on edustanut tätä toimintamallia. Palvelutuotannossa kyse on kuitenkin yhteistyöstä poikkeavasti julkisen sektorin ainakin osin rahoittamasta toiminnasta. Julkinen rahoitus edellyttää julkisen vallan hyväksyntää uskonnon läsnäololle. Esimerkkinä uskonnollisten toimijoiden asemaa vahvistaneesta poliittisesta prosessista on USA:n Faith based initiative.

Uskonnollisten palvelutuottajien erityisluonteen huomioon ottaminen on välttämätöntä, jotta palvelutuotanto ei heikennä lähtökohtana olevaa perustehtävää. Olen aiemmin kuvannut Yhteistyön kolmas polku -raportissa uskonnollisen ja maallisen vuorovaikutukseen liittyvät haasteet. Julkisen palvelutuotannon ehdot vaikuttavat joka tapauksessa keskeisesti julkisesti rahoitettuun palvelutuotantoon. Jännitteet kirkon perustehtävän kanssa liittyvät esimerkiksi

palvelutuotannon tehokkuuden, ammatillisuuden, hallinnon, vakaumusten tasavertaisuuden ja palvelun laatua koskeviin vaatimuksiin. Mitä suuremmasta toiminnasta on kyse, sitä suuremmaksi jännite kasvaa.

Klassisessa sekularisaatioteoriassa ja sen seuraajissa yksi keskeinen uskonnon asemaa heikentävä tekijä on taloudellinen toimintalogiikka, jonka korostuminen purkaa sekä yhteisöllisyyttä että uskonnon vaikutusta. Modernin yhteiskunnan vaikutus uskontoon on pelkistetyllä tasolla havaittavissa siinä, että kirkosta eroaminen on suurilla paikkakunnilla yleisempää kuin pienillä. Palvelutuotannon kehittäminen edellyttää joka tapauksessa taloudellisen toimintalogiikan ja toiminnan koon vaikutusten huomioon ottamista. Palvelun tehokkuusvaatimukset voivat johtaa toiminnan koon kasvattamiseen – ja siitä seuraavaan yhteisöllisyyden heikkenemiseen.

Palvelutuotantoon liittyy myös työalakohtaisia erityispiirteitä. Diakoniassa on viime vuosikymmenillä pyritty välttämään toiminnan julkista hyvinvointivastuuta korvaava rooli ja säilyttämään diakonisen toiminnan luonne julkista toimintaa täydentävänä. Tämä on osaltaan korostanut maallisten hyvinvointipalveluiden ja kirkon diakonian eroja. Yhteistyön kolmas polku -raportin nimi viittaa tästä poikkeavaan lähestymistapaan, jossa painotetaan julkisen vallan ja kirkon hyvinvointiroolin yhtymäkohtia. Yhteisiä intressejä korostava kehittäminen hyväksyy sekä uskonnon vaikutuksen maalliseen toimintaan että maallisen vaikutuksen uskonnolliseen toimintaan. Sekä maallisen yhteiskunnan että uskonnon näkökulmat vaikuttavat siihen, miten yhteistyö, asiakkuus, organisointi ja ammatillisuus ymmärretään kirkkoa lähelle sijoittuvassa palvelutuotannossa.

5.2 Kirkon institutionaaliseen asemaan kohdistuvat paineet

Hyvinvointipalveluiden tuotannon edellytyksiä määrittävät kirkon nykyinen asema ja ne kehityskulut, jotka vaikuttavat parhaillaan kirkon yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Valtion ja kirkon suhteissa on tapahtunut suhteiden selkiyttämistä toimijoiden hallinnollista itsenäisyyttä korostamalla. Luterilaisen kirkon valtiokirkollisuus ilmenee yhä valtion sidonnaisuutta korostavalta osalta. Kirkkolain erityisasema (perustuslaki 761/1999, 6 luku, 76 §; Kirkkolaki 1054/1993, 2 luku, 2 §) hyväksyy kirkon julkisoikeudellisen aseman, mutta rajaa kirkkolakia säädettäessä eduskunnan vaikutusmahdollisuuksia kirkkoon. Asialla on merkitystä parlamentarisessa järjestelmässä, jossa kansalle kuuluvaa ylintä valtiovaltaa edustaa perustuslain mukaan eduskunta. Valtio-kirkollisuus ei siten tarkoita Suomessa valtion asettumista kirkon yläpuolelle. Järjestelmä sen sijaan korostaa kirkon itsenäisyyttä, myös suhteessa valtioon.

Kuviossa 2 on esitetty kirkon yhteiskunnalliseen asemaan kohdistuvat paineet. Kirkon ja valtion suhteiden kannalta perustavin haaste on katsomusten tasavertaisuus, joka kyseenalaistaa pidemmällä tähtäimellä myös kirkon muista uskonnollisista yhteisöistä poikkeavaa suhdetta valtioon. Jotta kirkon osallistuminen hyvinvointipalvelujen tuotantoon olisi linjassa demokraattisen ja moniarvoisen yhteiskunnan kanssa, palvelutuotannollisen roolin tulee ottaa lähtökohdaksi katsomusten tasavertaisuus. Tavoitteena tulee olla kirkkoa lähelle sijoittuvien toimijoiden ja muiden uskonnollisten toimijoiden yhtenevä asema palvelutuotannossa. Kyse on siten kaikille soveltuvan uskontosidonnaisen toimintamallin luomisesta. Vaikka uskontojen mukaan ottamisen vastuu kuuluu ensisijaisesti valtiolle, myös kirkon on enemmistöasemansa vuoksi osoitettava halunsa tukea muiden uskontojen aktiivista roolia hyvinvointipalveluiden tuottajina.

Kuvio 2. Kirkon institutionaaliseen asemaan ja yhteiskunnalliseen toimintakenttään kohdistuvat paineet. Vihreä alue kuvaa kirkon palveluroolin todennäköistä vaikutusalueetta.

Valtiosuhdetta alemmalla institutionaalisella tasolla (suhde julkisiin palveluihin) kirkkoon kohdistuva paine liittyy sekularisaation perusmekanismiin, joka on uskonnollisten ja maallisten toimintakenttien eriytyminen. Maallisten instituutioiden toimintalogiikka kehittyy niiden oman tehtävän pohjalta. Käytännössä tämä on tarkoittanut etäännyttämisestä uskonnollisesti määritetyistä arvoista ja toimintaperiaatteista. Kirkon aseman heikentymisessä tämä näkyy siinä, että toisistaan etäännyttävät toimintaperiaatteet heikentävät mahdollisuuksia kirkon ja muiden toimijoiden väliseen yhteistyöhön. Kuten aiemmin on todettu, suomalaisessa yhteiskunnassa seurakuntien ja kuntien yhteistyö on säilynyt aktiivisena. Julkiseen valtaan kohdistuu kuitenkin yhä selvemmin paine erottaa uskontoon liittyvät sidokset maallisesta toiminnasta. Kyse ei ole välttämättä julkisen palveluroolin estävästä kehityksestä, sillä erityisesti asiakkaiden omaan valintaan perustuvat toimintamallit kuten palveluseteli mahdollistavat moniarvoisuuden. Kirkon yhteisöllinen lähtökohta on joka tapauksessa haaste palvelutuotannon kehittämisessä, sillä yhteisöllisyys ja taloudellinen tehokkuus toimivat merkittävältä osin toistensa haastajina.

Kansalaisyhteiskunnan tasolla kirkkoon kohdistuvat paineet liittyvät moniuskontoisuuteen ja -arvoisuuteen. Elämäntapojen erilaisuus johtaa yhtenäiskulttuuristen toimintamallien heikkenemiseen, jonka seurauksena kirkko keskellä kylää -ajattelumalli on hävinnyt. Oletukset uskonnon läsnäolosta arjessa jumalanpalvelusten, hartauksien ja muiden tekijöiden muodossa eivät ole enää ihmisille yhteisiä. Poikkeuksen tältä kannalta muodostavat pienet paikkakunnat, joissa paikallisyhteisöllisyys ja maahanmuuton vähyyys ovat tukeneet uskonnon roolia. Kirkon mahdollisuudet osallistua moniuskontoisessa kontekstissa täysivertaisena uskonnollisena toimijana kansalaisyhteiskunnan tapahtumiin ja järjestöihin heikkenee.

5.3 Yksilöä ja yhteisöä tukeviin rooleihin kohdistuvat paineet

Kirkon yhteiskunnallisen aseman taustalla vaikuttavat julkisten intressien ohella kirkon yksilöä ja yhteisöä tukevat roolit. Kuviossa 3 keskeisimmät näkökulmat on esitetty kärjellään olevan kolmion muodossa. Kolmion yläosassa ovat vaikutuksiltaan laajimmat tekijät eli kirkon asema yhteiskunnallisen yhtenäisyyden tukijana ja rooli kansalaisten osallistajana. Alaosassa on kirkon oman toiminnan kannalta perustava kristillinen usko, jonka yhteiskunnallinen

kattavuus on huomattavasti pienempi kuin yhteiskuntauskonnollisen yläosan. Uskonnon vaikutus laajenee siis yhteiskuntauskonnon kautta myös sellaisiin yksilöihin, jotka eivät suoraan edusta kristillistä uskoa. Tyypillisiä esimerkkejä tästä ovat valtiopäiväjumalanpalvelusten ja maanpuolustuksellisen yhteiskuntauskonnon kytkentä uskontoon.

Kuvio 3. Kirkon yksilöä ja yhteisöä tukeviin rooleihin kohdistuvat paineet. Vihreä tausta ilmaisee palveluroolin todennäköisen vaikutusalan.

Kollektiivien yleinen heikkeneminen on kirkon yhtenäistävän roolin kyseenalaistaja modernissa yhteiskunnassa. Kyse ei ole vain uskonnollisen ja maallisen yhteiskuntauskonnon yhteensopivuuden ongelmista, sillä moninaistuvassa yhteiskunnassa yhtenäisyyden ilmaiseminen kollektiivisin muodoin heikkenee. Kirkko on historiansa aikana pyrkinyt itse tuottamaan yhtenäisyyttä, mutta kyseinen uskonnon seuraus on nähty myös arvokkaana valtion taholta. Katsomusten tasavertaisuus (kuvio 2) ja kollektiivien heikkeneminen purkavat siten sekä valtion intressiä ylläpitää erityissuhdetta kirkkoon että kyseisen erityissuhteen ylläpitämisen edellytyksiä. Kirkon palvelutuotannollinen rooli ei siten tarkoita pyrkimystä yhteiskunnalliseksi yhtenäistäjäksi. Käytännön esteinä tähän ovat valtion tasavertaisuutta koskevien tavoitteiden ohella julkiseen palvelutuotantoon liittyvät ehdot, joissa olennaisena osana on periaatteellinen avoimuus kaikille kansalaisille. Kirkko ei siten toimi yhteiskunnallisen arvokehikon määrittäjänä, vaan asiakkaan valinta ratkaisee kirkon palvelutuotannollisen aseman. Uskontosidonnaisuus ei tällöin heijastu koko yhteiskuntaan yhtenäisyyttä tuottavasti.

Kirkon rooli ihmisten osallistamisessa on voimakkaasti heikentynyt modernisaation myötä. Syynä tähän on yhä moninaistuvien toimijoiden ja median toimintaympäristöjen tuottama kilpailu ajasta. Kirkko on eri toimialojen ja sähköisen ympäristöjen hyödyntämisen kautta pyrkinyt vastaamaan tähän muutokseen, mutta ajankäytön muotojen monimuotoistuminen on ylittänyt kirkon toimintamahdollisuudet. Kirkon jäsenkunnan supistuminen ja institutionaalisen aseman heikkeneminen tulevat supistamaan toimintamahdollisuuksia.

Samalla kun ihmisten ajankäyttö suuntautuu yhä monipuolisemmin eri elämänalueille ja toimintakentille, katsomusten kilpailu kasvaa. Kyse on ajankäytön monimuotoistumisen ja yhtenäistävien yhteiskunnallisten pyrkimysten seurauksista. Moninaisuus haastaa kirkon uskon korostetun yhtenäisyyden ja ylhäältäpäin määrittyvyyden. Hengellisistä kysymyksistä on tullut korostetusti yksilön ominaisuutta, jolloin kirkon uskonnollinen vaikuttavuus on monessa mielessä riippuvainen sen kyvystä muokkautua yksilöiden erilaisiin todellisuksiin

sopivaksi. Kirkon haaste koskee erityisesti sen joustavuutta ja vuorovaikutteisuutta. Yksilökeskeisyyttä ei kuitenkaan tule yliarvioida, sillä sekularisaatioteorian epäonnistuminen Euroopan ulkopuolella viittaa yhteisöllisten lähestymistapojen toimivuuteen myös modernissa yhteiskunnassa. Uskontojen monimuotoinen läsnäolo yhteiskunnassa tukee todennäköisesti myös kirkon vaikuttavuutta, jos kirkko kykenee siirtymään institutionaalisuudesta matalampiin käytäntöihin ja Jose Casanovan sanoin ilmaistuna valtiosuuntautumisesta yhteiskunta-orientaatioon.

5.4 Osuuskuntamalli vuorovaikutteisuuden korostajana

Kirkon osallistuminen hyvinvointipalveluiden tuotantoon on konkreettinen keino tukea siirtymistä vuorovaikutteisuuteen ja kansalaisyhteiskuntaan suuntautuvaan toimintamalliin. Palvelutuotannon lähtökohtana on tällöin asiakkaan valinta ja toiminnan sijoittuminen kirkon läheisyyteen eli uskontosidonnaiseksi toimijaksi. Uskontosidonnaisuuden kriteereinä on yleensä pidetty toiminnan suhdetta uskonnolliseen auktoriteettiin ja uskonnollisten käytäntöjen näkymistä toiminnassa. Jotta tämä olisi mahdollista, palvelutuotannossa on suosittava palvelumuotoja ja toteutustapoja, joissa asiakkaalla on mahdollisuus valita eri tuottajien joukosta. Todennäköisimmin tällaisia ovat palveluseleillä tuotettavat palvelut. Vaihtoehtoinen palvelutuotanto takaa kirkolle laajemmat toimintamahdollisuudet, sillä palvelu voi olla samaan aikaan kaikille avoin mutta vaihtoehtoisen palvelun vuoksi myös kirkon omiin uskonnollisiin lähtökohtiin sovitettu. Kirkon julkisoikeudellisen aseman vuoksi mittakaavaltaan merkittävä toiminta on kuitenkin käytännössä eriytettävä erilliseen säätioon tai järjestöön. Kirkkoa lähelle sijoittuvan toiminnan ei siten tarvitse olla osa kirkon organisaatiota.

Tässä yhteydessä tarkastelen erityisesti kirkon osallistumista palvelutuotantoon asiakkaiden osuuskunnan kautta. Syynä tähän valintaan on osuuskuntamallin mahdollisuus demokraattisen asiakassidoksen korostamiseen. Osuuskuntamallissa asiakkaat toimivat osuuskunnan omistajina ja palveluiden käyttäjinä, mikä haastaa ylhäältäpäin tulevat käytännöt. Periaatteessa kyse voi olla yksittäisen palvelun tai palveluryppään ympärille rakennetusta osuuskunnasta tai seurakunnan jäsenyyden rinnalle rakennetusta osuuskunnasta. Käytännössä osuuskuntamalliin perustuvassa toteutustavassa palvelun asiakkuudella ja kirkon jäsenyydellä olisi läheinen yhteys. Osuuskunta ei voisi kuitenkaan käyttää uskontoa asiakasta poissulkevana perusteena. Osuuskunta on sopivampi pidempiaikaisiin asiakkuuksiin perustuviin palveluihin kuten päiväkotitoimintaan, asumispalveluihin tai vanhainhoitoon kuin sosiaaliseen diakoniaan, jossa avunsaaminen ei voi sisältää kynnyksiä.

Osuuskuntamallin radikaalius liittyy siihen, että palvelutoiminnan uskonnollinen luonne on sidottu asiakkaiden tahtoon ja demokraattiseen päätöksentekoon. Kyse olisi aikaisempaa selvemmin alhaalta päin rakentuvasta palvelusta. Osuuskuntamallin sovittaminen uskonnolliseen toimintaan edellyttää kuitenkin osuuskunnan sääntöjen kehittämistä toiminnan erityisluonne huomioon ottaen. Osuuskunnan päätösvaltaa on periaatteessa mahdollista keskittää. Myös jäsenyyden saaminen voi olla ehdollista. Kyseiset ratkaisut vaikuttavat kuitenkin merkittävästi toiminnan demokraattisuuteen ja avoimuuteen.

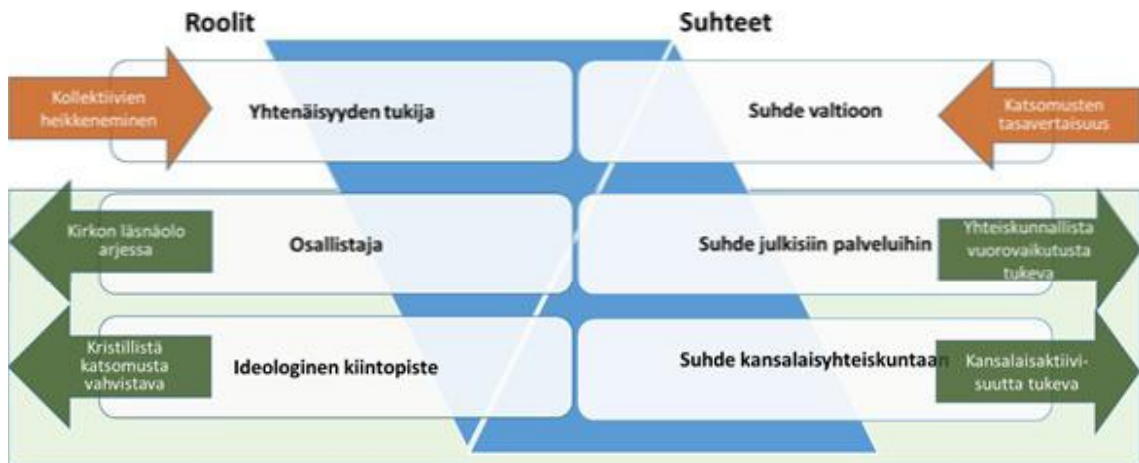
Osuuskuntamallin etuna on skaalautuvuus. Uskontosidonnaiselle toiminnalle pienimuotoisuus on useimmiten etu. Jäsenten tasavertaisuutta korostava toimintamalli mahdollistaa jäsenten vaikuttamismahdollisuudet. Juuri vaikutusmahdollisuuksia voi pitää keskeisenä keinona, millä kirkon sopeutumista ihmisten yksilöllisiin lähtökohtiin ja olosuhteisiin voidaan

tukea. Myös suurikokoinen osuuskunta voi olla mahdollisuus, mikäli organisointitapa takaa vahvat paikalliset vaikutusmahdollisuudet. Ihmisten osallistuminen palveluperiaatteiden ratkaisemiseen voi tuottaa alhaaltapäin nousevaa yhteisöllisyyttä.

5.5 Osuuskuntamallin vaikutus kirkon asemaan

Osuuskuntamallin vaikuttavuus kirkon asemaan riippuu siitä, millaiseksi palveluiden suhde kirkkoon muodostuu. Täysin vapaaseen jäsenten osallistamiseen ja jäsenyyteen perustuvassa mallissa toiminta voi mitä todennäköisemmin pitkällä tähtäimellä vastata täysin maallisia palveluita. Mikäli osuuskunnan säännöillä voidaan taata toiminnan uskontosidonnaisuus, seuraukset voivat olla merkittävästi kirkon asemaa tukevia. On kuitenkin huomattava, että asiakkaiden päätösvallan rajoittaminen heikentää palvelun todennäköistä houkuttelevuutta ja yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Julkisesti rahoitettu palvelu edellyttää joka tapauksessa yhteiskunnallisiin intresseihin sovittautumista. Eräs tapa tukea toiminnan mukaan ottavuutta on kehittää yhdessä eri uskonnollisten toimijoiden kanssa joko yhteistä osuuskuntamallia tai konkreettista osuuskuntaa siten, että toimintamalli takaa kaikille uskonnoille yhtäläisen läsnäolon palveluissa. Toinen vaihtoehto on yhteistyö maallisten toimijoiden kanssa.

Osuuskuntamalliin perustuvalla palvelutuotannolla on vaikutus kirkon asemaan, jos toiminta pystyy säilyttämään kirkkosidoksen ja asiakaslähtöisyyden tasapainon. Kuten aiemmin on todettu, osuuskuntamalli ei sovellu kaikkiin palveluihin. Kuviossa 4 on esitetty osuuskuntamallin vaikutukset kirkon asemaan ja rooleihin. Perustavimmat vaikutukset liittyvät kirkon rooliin osallistajana, johon osuuskunnan asiakkuus tarjoaa keinon palvelun käytön ohella myös palveluun vaikuttamisen osalta. Osuuskuntamallissa kirkkosidonnainen palvelu pyrkii olemaan uusi kansalaisaktiivisuutta tukeva toimintakenttä. Kyseessä on kirkon nykyisiä osallistamiskäytäntöjä monipuolistava palvelumalli.

Kuvio 4. Palveluroolin vaikutukset kirkon yksilöä ja yhteisöä tukeviin rooleihin sekä kirkon asemaan yhteiskunnallisilla toimintakentillä.

Osuuskuntamallin voidaan olettaa tukevan kristinuskoa myös yksilöiden ja yhteisöjen ideologisenä kiintopisteenä. Kyse on kuitenkin demokraattisesti järjestäytyvän palvelun vaikutuksesta, jolloin uskonnolliset tulkinnat eivät ole yksipuolisesti kirkkokeskeisiä. Tätä on pidettävä etuna toimintamallissa, sillä uskon monimuotoinen sovittaminen yksilöiden ja yhteisöjen elämään

on edellytys moniarvoiseen yhteiskuntaan sopeutumiselle. Kirkon osallistuminen osuuskuntamallilla julkisten palvelujen tuottamiseen toimii tällöin uusien käytäntöjen kehittämislustana. Uudet toimintamallit voivat myös muokata kirkon suhdetta yhteiskunnallisiin instituutioihin.

Toimintamallin vaikutukset mahdollistuvat pitkälti sen myötä, että palvelutuotannolla ei pyritä estämään yhteiskunnan moniarvoisuutta eikä tuottamaan kirkkosidonnaista yhtenäistä kollektiivia. Kirkon yhteiskuntaorientaatio perustuu mallissani yhteiskunnan moniarvoisuuden ja demokraattisuuden tukemiselle. Kyseiset arvot tukevat todennäköisesti myös uskontosidonnaisen palvelun vetovoimaa. Kilpailevassa yksityisessä palvelutuotannossa korostuu nimittäin taloudellinen tehokkuus. Kirkon kilpailuetu osuuskuntamallissa on alhaaltapäin nouseva yhteisöllisyys.

Kirjallisuus

Bellah, Robert N.

1967 Religion in America. *Daedalus* 96:1, 1–21.

Casanova, Jose

1994 Public Religions in the Modern World. Chicago: The University of Chicago Press.

Chaves, Mark

1993 Intraorganizational Power and Internal Secularization in Protestant Denominations. *American Journal of Sociology* 99(1), 1–48.

1994 Secularization as Declining Religious Authority. – *Social Forces* 72(3), 749–774.

Cnaan, Ram A. & Wineburg, Robert J. & Boddie, Stephanie C.

1999 The Newer Deal. Social Work and Religion in Partnership. New York: Columbia University Press.

Davis, Francis & Paulhus Elizabeth & Bradstock, Andrew

2008 Moral, But No Compass – Government, Church and the Future of Welfare. Essex: Matthew James Publishing Ltd.

Evers, Adalbert & Laville, Jean-Louis

2004 Introduction. – *The Third Sector in Europe*. Ed. by Adalbert Evers & Jean-Louis Laville. Cheltenham: Edward Elgar, 1–7.

Hytönen Maarit, Ketola Kimmo, Salminen Veli-Matti, Salomäki Hanna

2014 Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 35. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kallunki, Valdemar

2010 Yhteisön ja yhteiskunnan ehdoilla – seurakuntien ja kuntien yhteistyö vuorovaikutuksen näkökulmasta. Väitös. Helsinki: Helsingin yliopisto.

2013 Kansallisen kollektiivin jäljillä: Siviili- ja varusmiespalvelus sosiaalisen integraation, järjestelmäintegraation ja yhteiskuntauskonnon näkökulmista. *Sosiologia* 2/2013, 135–151.

- 2014 Yhteistyön kolmas polku – palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu, 40. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- 2015 Siviilipalveluksen muuttuneet merkitykset maanpuolustusvelvollisuuden kokonaisuudessa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu, 38/2015. Konserni. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Leis-Peters, Annette
 2010 The German Dilemma: Protestant agents of welfare in Reutlingen. – Welfare and Religion in 21st Century Europe. Vol. 1. Ed. by Anders Bäckström, Grace Davie, Ninna Edgardh Beckman & Per Petterson. Burlington: Ashgate. 95–112.
- Mahoney, James
 2000 Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society* (29): 507–48.
- Martin, David
 2005 On Secularization Issue: toward a revised general theory. Aldershot: Ashgate
- Monsma, Stephen V.
 2004 Putting Faith in Partnerships: welfare-to-work in four cities. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma
 2005 Kunta ja kolmas sektori: yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemelä, Kati
 2006 Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Pettersson, Per
 2011 Majority Churches as Agents of European Welfare. – Welfare and Religion in 21st Century, volume 2. Ed. by Anders Bäckström, Grace Davie, Ninna Edgardh & Per Pettersson. Burlington: Ashgate. 15–59.
- Petterson, Per & Ekstrand, Thomas & Beckman, Ninna Edgardh
 2004 Welfare, Church and Gender. – Welfare, Church and Gender in Eight European Countries. Ed. by Ninna Edgardh Beckman. Working paper 1. Uppsala: Diakonivetenskapliga institutet. 26–62.
- Sider, Ronald J. & Unruh, Heidi Rolland
 2004 Typology of Religious Characteristics of Social Service and Educational Organizations and Programs. – *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 33(1), 109–134.
- Ruuskanen, Petri & Selander, Kirsikka & Anttila, Timo
 2013 Palkkatyössä kolmannella sektorilla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu, 20/2013. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö.
- Wilson, Bryan R.
 2003 Prediction and Prophecy in the Future of Religion. – Predicting Religion: Christian, secular and alternative futures. Ed. by Grace Davie, Paul Heelas & Linda Woodhead. Hampshire: Ashgate. 64–73.

6 YHTEISKUNNAN JA KIRKON TUKI KAIKKEIN HEIKKO-OSAISIMMILLE

Heikki Hiilamo

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon asema julkisena toimijana on jossain määrin epäselvä ja kiistanalainen. Kirkkolaki, veronkanto-oikeus, valtiopäivien jumalanpalvelukset, jäljellä olevat viranomaistehtävät sekä historiallinen traditio liittävät kirkon osaksi julkisyhteisöä. Tällöin seurakuntien ja kuntien välille ei jää suuriakaan eroja. Seurakuntien diakoniatyö ja erityisesti aineellinen avustaminen muistuttavat kuitenkin kolmannen sektorin toimintaa, jossa avun antaminen ei perustu lakeihin tai viranomaisohjeisiin, vaan itsenäiseen harkintaan. Yhteiskunnallisin termein kyse on epävirallisesta mutta laajasta sosiaalityöstä.

Erilaiset kirkkokäsitykset ja niihin liittyvät ajatukset kirkon ja valtion suhteesta elävät päällekkäin ja rinnakkain evankelis-luterilaisessa kirkossa. Kirkosta eroamisen lisääntyminen ja kirkon perinteisen roolin kyseenalaistaminen korostavat kuitenkin kirkkoa itsenäisenä organisaationa, joka toimii kirkollisveroina kerättävien jäsenmaksujen turvin omista lähtökohdistaan yhteistyössä valtion ja kuntien sekä kansalaisyhteiskunnan kanssa. Samaan suuntaan vaikuttaa erityisesti herätysliikkeiden pyrkimys vaatia kirkolle tilaa määritellä suhtautumisensa esimerkiksi homoseksuaaleihin.

Tarkastelen seuraavassa kirkon apuna heikompiosaisille seurakuntien diakoniatyötä. Kirkkojärjestyksen mukaan seurakuntien diakoniatyön tehtävänä on auttaa niitä joiden hätä on suurin ja joita ei muilla tavoin auteta. Määritelmästä seuraa, että diakoniatyön tulisi jatkuvasti etsiä paikkaansa heikompiosaisten auttajana eli yhtäältä tarkastella sitä, keitä ovat kulloinkin heikoimmassa asemassa yhteiskunnassa ja miten muut tahot näitä ryhmiä auttavat.

Nykyisessä kirkkojärjestyksessä todetaan, että jokaisessa seurakunnassa on aina oltava kolme virkaa – papinvirka, kanttorinvirka ja diakonian virka. Jokaiselle seurakunnalle pakollinen diakoniatyöntekijän virka hyväksyttiin kirkkolain uudistuksessa vuonna 1943. Viran pakollisuuden vuoksi Suomeen kasvoi poikkeuksellisen vahva seurakuntadiakonia. Yhtä vahvaa seurakuntadiakoniaa ei ole missään toisessa luterilaisessa kirkossa.

Diakoniatyön asema seurakunnissa on murroksessa. Kirkkohallituksen esityksessä uudeksi seurakuntarakenteeksi on tarkoitus poistaa diakonian viran pakollisuus. Esitys on herättänyt suurta huolta diakoniatyöntekijöiden keskuudessa. Varovaista innostusta mutta myös huolta herättää lisäksi toinen kirkkohallituksen tuore esitys eli diakonaatti, johon diakonian viranhaltijat on tarkoitus liittää. Molempia huolenaiheita yhdistää se, että diakonian kyvyn reagoida ajankohtaisiin tarpeisiin pelätään heikkenevän.

Pohdin seuraavassa, miten diakoniatyö on etsinyt ja löytänyt paikkansa vuoden 2008 taluskriisin jälkeen.

6.1 Taantuma

Syksyllä 2008 taluskriisi iski koko maailmaan. Suomi ajautui poikkeuksellisen pitkään taloudelliseen taantumaan. Talous ei ole kasvanut lainkaan viimeisen yhdeksän vuoden aikana: kansantuottemme oli tammikuussa 2006 korkeammalla tasolla kuin tammikuussa 2015. Suomen viennin romahdus hakee jyrkkyydessään vertaistaan länsimaissa: vastaava pudotus

on koettu puolen vuosisadan aikana OECD-maista vain Portugalissa 1970-luvun puolivälissä ns. neilikkavallankumouksen ja Portugalin siirtomaiden itsenäistymisen aikana.

Työllisyysaste oli ennen talouskriisiä huhtikuussa 2008 tasan 70 prosenttia. Tämän vuoden helmikuun lukema oli 66,6 prosenttia. Eikä oikoreittiä tulevaan menestykseen ole näköpiirissä. Jos talous vihdoin alkaa kasvaa, kasvu jäänee hitaaksi.

Suomi kohtasi uuden talouskriisin erilaisena kuin 1990-luvun alussa. 1990-luvun alussa köyhyys ja syrjäytyminen olivat marginaalisia ilmiöitä verrattuna vuoden 2008 tilanteeseen. Köyhiä ja syrjäytyneitä oli syksyllä 2008 paljon enemmän kuin 18 vuotta aikaisemmin. Lisäksi 1990-luvun alussa perusturva oli suhteessa yleiseen tulotasoon selvästi parempi kuin 2010-luvun lopulla.

Ennen 1990-luvun alun lamaa töitä löytyi myös niille, joilla ei ollut perusasteen jälkeistä tutkintoa. Kaksi kolmesta kouluttamattomasta oli töissä. Vuonna 2012 työllisyysaste ilman peruskoulun jälkeistä tutkintoa -ryhmässä oli naisilla enää 43,2 prosenttia ja miehillä 48,9 prosenttia. Toisin sanoen yli puolet kouluttamattomista työkäisistä oli joko työttöminä tai työmarkkinoiden ulkopuolella. Vielä 1990-luvun alussa korkeasti koulutettujen ja kouluttamattomien työllisyysasteen ero oli noin 25 prosenttiyksikköä. Vuoteen 2012 mennessä ero oli kasvanut nyt noin 38 prosenttiyksikköön.

Kouluttamattomien ryhmä on toki yleisen koulutustason kohoamisen vuoksi kutistunut 25 vuodessa noin puoleen. Silti vuonna 2012 noin viidennes työvoimasta oli ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa.

6.2 Pitkäaikainen toimeentulotuen saaminen

Vahva tutkimusnäyttö osoittaa, että taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat kasautuvat samoihin perheisiin. Esimerkiksi lasten huostaanotot, vakavat alkoholiongelmät ja perheväkivalta liittyvät ennen muuta sellaisiin perheisiin, jotka saavat toimeentulotukea.

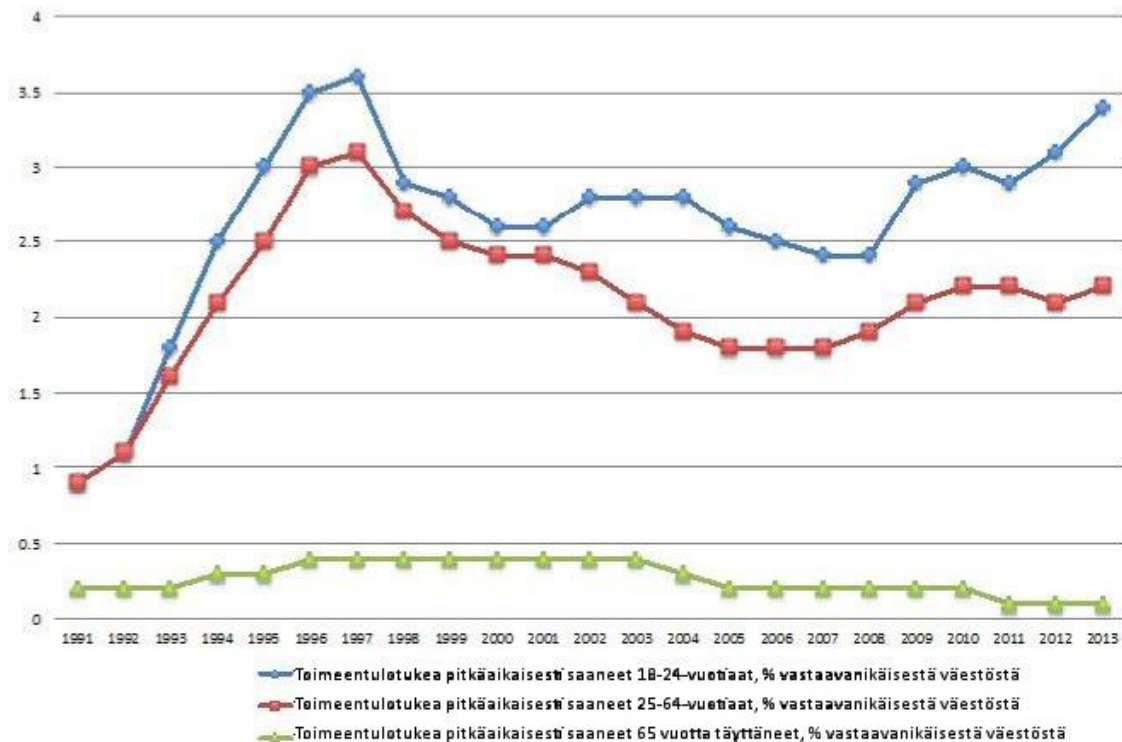
Toimeentulotuki on viimesijainen ja tiukasti tarveharkintainen tulonsiirto. Toimeentulotuen saaminen kuvaa tilanteita, joissa muut yhteiskunnan tulonsiirrot ovat pettäneet: työttömyyspäivärahojen, elatusavun- tai tuen, lapsilisien, asumistuen ja muiden mahdollisten tukien jälkeenkin kotitalous ei voi elää ihmisarvoista elämää ilman toimeentulotukea.

Toimeentulotuen myöntämisessä otetaan huomioon lähes kaikki muut tulot. Jos esimerkiksi vanhemmat auttavat lapsiaan taloudellisesti, tuo tuki vähennetään toimeentulotuesta. Seurakuntien diakonia-avustukset ja ruoka-apu eivät kuitenkaan vähennä toimeentulotukea. Ruoka-avun saajista 47 prosenttia saa myös toimeentulotukea¹. Vastaavaa tilastoa ei ole saatavissa diakoniatyön asiakkaista, mutta oletettavasti osuus on korkea.

Toimeentulotuen tarve arvioidaan kuukausittain. Lyhytaikaiset toimeentulovaikkeudet eivät välttämättä vielä johda ongelmien kasautumiseen. Sen sijaan pitkäaikainen toimeentulotuen saaminen kuvaa hyvin tilanteita, joissa "hätä on suurin" eikä muuta riittävää apua ole saatavilla. Pitkäaikaisesti toimeentulotukea saavien osuus on kohonnut voimakkaasti vuoden 2008 talouskriisin jälkeen. Erityisen voimakkaasti on lisääntynyt nuorten pitkäaikainen toimeentulotuen saaminen. Toissavuonna lähes 15 prosenttia eli yli 70 000 nuorta sai toimeentulotukea.

¹ Ohisalo & Saari 2015

Heistä 3,4 prosenttia eli noin 16 000 nuorta sai toimeentulotukea pitkäaikaisesti. Määrä oli tuolloin lähes yhtä korkea kuin pahimmillaan 1990-luvun alun laman jälkeen.

Kuvio 1. Pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden väestöosuus ikäryhmittäin 1991–2013.

Nuorten toimeentulotuen käytön yleistymisen taustalla ei ole laiskuus eli se, etteivätkö nuoret hakisi töitä, vaan se, että töitä on vähemmän kuin aikaisemmin. Ilman työhistoriaa nuoret eivät saa edes työmarkkinatukea – ja vaikka saisivatkin, osa siitä leikkautuu pois, jos he asuvat kotona vanhempiensa kanssa. Luvuissa saattavat näkyä myös toisen polven maahanmuuttajien vaikeudet päästä suomalaiseen työelämään.

6.3 Miksi diakoniatyö muuttuu?

1990-luvun alun lama – suuri lama – oli edellinen vakava kriisi suomalaisessa yhteiskunnassa. Nykyiseen taantumaan verrattuna se oli äkillisempi ja rajumpi mutta lyhytkestoisempi kriisi. Talouskasvu romahti vuonna 1991 ja jäi negatiiviseksi kahtena seuravana vuonna, mutta käynnistyi tämän jälkeen nopeasti. Työttömyysprosentti nousi äkisti muutamasta prosenttiyksiköstä 20 prosenttiin. Tämä asetti hyvinvointivaltion kovalle koetukselle.

Lama merkitsi dramaattista käännekohtaa diakoniatyössä. Lama koetteli aluksi työttömiksi jääneitä ja työttömyysuhan alaisia. Vanhusten luona tehtyjen kotikäyntien sijaan diakoniatyöntekijät alkoivat työskennellä virastossa ja ottivat vastaan työikäisiä ihmisiä. Vuonna 1996 jo lähes puolet asiakkaista oli työikäisiä. Taloudelliset kysymykset olivat diakoniatyön asiakaskontaktien tärkein syy.

Samalla työn välineet muuttuivat: taloudellinen avustaminen tuli vahvasti esille diakonia-työssä. Monet hakivat apua suurten takaus- ja muiden velkojen vuoksi. Diakoniatyöntekijät joutuivat ilman koulutusta tai nopeasti organisoidun pikakoulutuksen avulla velkaneuvojiksi. Velkaneuvonta siirtyi myöhemmin yhteiskunnan vastuulle. Kirkko oli mukana perustamassa myös Takuu-Säätiötä. Kyse oli saksalaisesta vankilamaailmasta Suomeen siirretystä mallista, jossa velkoja koottiin yhteen ja niille järjestettiin uusi takaus.

Tampereella aloitettiin työttömien ruokailut vuonna 1992. Ensimmäinen keskieurooppalaisen esikuvan mukainen ruokapankki aloitti toimintansa Tampereella marraskuussa 1995. Perinteisten yhteistyökumppaneiden rinnalle tuli erityisesti syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien parissa työskenteleviä järjestöjä. Tärkeimmäksi yhteistyökumppaniksi muodostui työttömien valtakunnallinen yhdistys.

Kirkon apu 1990-luvun laman uhreille oli menestystarina muutoin erilaisten kiistojen ja jäsenkadon repimässä kirkossa. Vuonna 1990 vain kolmasosa suomalaisista kertoi luottavansa kirkkoon, mutta vuonna 2005 osuus oli jo lähes kaksi kolmasosaa. Merkittävä tekijä luottamuksen kasvussa oli, että kirkko vetosi laman uhrien puolesta ja otti vastuuta heidän taloudellisesta auttamisestaan.

6.4 Alueellinen muutos

Diakoniatyön muutosta 1990-luvulla on selitetty lähinnä ulkoisilla tekijöillä. Diakoniatyön resurssit eivät lisääntyneet jos kohta eivät pienentyneetkään laman aikana. Diakoniatyö vastasikin hädänalaisten ihmisten tarpeisiin sisäisen uudistumisen avulla. Muutokset näkyivät arjen tasolla eli siinä, miten työntekijät suuntasivat työtään.

Muutokset selitykseksi on tarjottu sitä, että sysäys uudistumiselle tuli taloudellisen ahdingon ja yleisen epävarmuuden rajusta lisääntymisestä. Taloudellisiin vaikeuksiin joutuneet ihmiset kääntyivät kirkon diakoniatyön puoleen, koska muualta ei ollut saatavissa riittävästi apua. Kysymys on funktionaalista selityksestä, jossa diakoniatyön muutos nähdään yksinkertaisena vastareaktionä laman aiheuttamiin reaktioihin². Selitys on yksiviivainen ja jossain määrin myös idealistinen. Oletuksena on, että diakonia on hädänalaisia varten. Kun hädän luonne muuttuu, myös diakonia muuttuu.

Diakonian muutoksen analyyseissä toimijoita on käsitelty vähemmän. Esillä ovat olleet lähinnä erilaisten projektien rooli³ sekä piispojen panos⁴. Ensin mainittujen osalta on korostettu, että Yhteisvastuukeräys alkoi jo 1980-luvun lopulla painottaa kotimaisissa keräyskohteissa heikoimmassa asemassa olevien ja kunnianttomien köyhien, esimerkiksi vankien ja asunnottomien, tilannetta. Samaan aikaan esimerkiksi Helsingin Diakonissalaitos alkoi suunnata toimintaansa kaikkein syrjäytyneimpien auttamiseksi. Piispojen panoksena – erityisesti John Vikströmin ja Eero Huovisen – on mainittu kirkon sosiaalisen vastuun esille nostaminen puheissa ja aloitteissa. Muutamissa tutkimuksissa on kartoitettu myös diakoniatyöntekijöiden asenteita ja näkemyksiä työstään⁵. Epäselvää on kuitenkin se, miten erilaiset projektit, piispojen aloitteet tai diakoniatyöntekijöiden asenteet olisivat käytännössä muuttaneet diakoniatyötä.

² esim. Kettunen 2001.

³ Malkavaara 2007, 38–42.

⁴ Malkavaara 2000, 47–48.

⁵ esim. Heikkilä 2000.

Selitystä on haettu myös puhettavan muutoksesta eli vapautuksen teologian ja syrjäytymiskeskustelun rantautumisesta Suomeen⁶ sekä sillä, että myös muussa yhteiskunnallisessa keskustelussa korostui yksilön vastuu ongelmistaan. Voidaan ajatella, että diakonian yksilökeskeisen työn korostuminen voisi johtua yleisestä ideologisesta muutoksesta. Selityksen pulmaksi jää se, etteivät ajatukset muutu itsestään toiminnaksi.

Diffuusiot teoria kuvaa, miten, miksi ja millä nopeudella uudet ideat leviävät sosiaalisissa järjestelmissä⁷. Teorian mukaan innovaatiot leviävät prosesseina, joissa aluksi saadaan tieto innovaatiosta, vakuutetaan sen tarpeellisuudesta, päätetään innovaation käyttöön ottamisesta, otetaan innovaatio käyttöön ja jatketaan innovaation käyttämistä.

Aikaisemmat tulkinnat diakoniatyön muutoksesta perustuivat suurelta osin koko kirkkoa koskeviin diakoniatilastojen keskiarvolukuihin. Hiippakuntakohtainen analyysi paljasti yleisen keskiarvojen ongelman: eri havaintoyksiköiden tietojen yhdistäminen ja vertailu voivat kätkeä alleen erisuuntaisia muutoksia. Aikaisempi analyysini kyseenalaisti käsityksen siitä, että kirkon diakoniatyö olisi reagoinut yhtenäisellä tavalla laman aiheuttamiin muutoksiin. Diakoniatyön painopiste siirtyi laman uhrien auttamiseen kasvattamalla vastaanotto toimintaa ja työikäisten kohtaamista, mutta vain osassa seurakuntia. Kyse oli eräänlaisesta innovaatiosta, joka levisi laajasti mutta epätasaisesti seurakuntiin. Innovaatioselitys saa tukea diakoniatilastoihin perustuvassa analyysissä⁸.

Diakoniatyö reagoi toisissa hiippakunnissa erittäin vahvasti laman aiheuttamaan uuteen hätään, mutta jätti toisissa hiippakunnissa reagoimatta. Muutos oli toisissa hiippakunnissa erittäin voimakasta, toisissa hitaampaa. Muutos oli voimakkainta Lapuan hiippakunnassa sekä Tampereen hiippakunnan kaupunkiseurakunnissa. Voimakkaimmat muutokset tapahtuivat Tampereen hiippakunnan kaupunkiseurakunnissa ja Lapuan hiippakunnan maaseurakunnissa. Tampereen kaupunkiseurakunnissa vastaanottoasiakkuus ja työikäisten asiakkuus lisääntyivät yli kaksi kertaa nopeammin kuin asiakkuus keskimäärin. Lapuan hiippakunnan maaseurakunnissa vastaanottoasiakkuus lisääntyi yli neljä kertaa nopeammin kuin asiakkuus keskimäärin ja työikäisten asiakkuus lähes 2,6 kertaa nopeammin kuin asiakkuus keskimäärin.

Samaan aikaan tapahtui myös paikallaan pysymistä ja jopa taantumista (selvimpänä esimerkkinä diakoniatyön asiakaskontaktien vähentyminen Porvoon ja Mikkelin kaupunkiseurakunnissa 1993–1996).

6.5 Diakonian reaktio 2000-luvun taantumaa

Jäsenkadosta huolimatta kirkon taloudellinen asema oli vuoden 2008 taantumien alkaessa yhtä vahva ellei vahvempi kuin 1990-luvun alussa. Miten diakoniatyö on reagoinut taantumaa?

Vertaan diakoniatyön asiakasmäärien muutoksia vuodesta 2007 vuoteen 2013 ja suhteutan niitä pitkäaikaisen toimeentulotuen 18–64-vuotiaiden saajien määrän muutokseen 12 kaupungissa, joissa seurakunnilla oli vuonna 2007 eniten asiakaskontakteja. Vertailtavana on siis muutos ennen taloustaantumaa.

Ei ole tietenkään kohtuullista olettaa, että kuuden vuoden tarkastelussa pitkäaikaisen toimeentulotuen saajien määrän muutos olisi suorassa yhteydessä diakoniatyön asiakasmäärien

6 Malkavaara 2007, 34–38.

7 Rogers 1964.

8 Hiilamo 2010.

muutokseen. Pitkäaikaisen toimeentulotuen tarpeeseen vaikuttaa muun muassa asumiskustannusten, työllisyyden, maahanmuuton ja paikallisten myöntämiskäytäntöjen muutos. Voi kuitenkin olettaa, että luvuilla olisi jonkinlainen yhteys ja että yhteys olisi samansuuntainen eri kaupungeissa.

Kuvio 2. Diakoniatyön asiakaskontaktit 2008–2014.

Keskiarvot paljastavat jälleen suuria alueellisia eroja. Suomen 12 suurimman kaupungin joukossa pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden määrä kasvoi vuosina 2007–2013 voimakkaasti kolmea kaupunkia lukuun ottamatta (Turku, Vaasa ja Pori). Näiden yhdeksän kaupungin joukossa neljässä kaupungissa diakoniatyön asiakaskontaktit laskivat selvästi (Lahti, Helsinki, Espoo ja Jyväskylä). Kahdessa kaupungissa diakoniatyön asiakaskontaktit pysyivät ennallaan, vaikka pitkäaikaisten toimeentulotuen saajien määrä kasvoi voimakkaasti (Joensuu ja Vantaa). Ainoastaan kolmessa kaupungissa (Kuopio, Tampere ja Oulu) diakonian asiakaskontaktien määrä kasvoi samaan aikaan toimeentulotuen saajien määrän kasvaessa, tosin näissäkin kaupungeissa diakoniatyössä kasvu oli selvästi vaatimattomampaa kuin toimeentulotuessa.

Tulokset ovat yllättäviä, mutta linjassa aikaisemman eli suurta lamaa koskevan analyysin tulosten kanssa. Diakoniatyössä on suuria paikallisia eroja. Yllättävää on kuitenkin se, ettei diakonia ole reagoinut taloudellisen hädän lisääntymiseen ainakaan asiakaskontaktien määrän kautta.

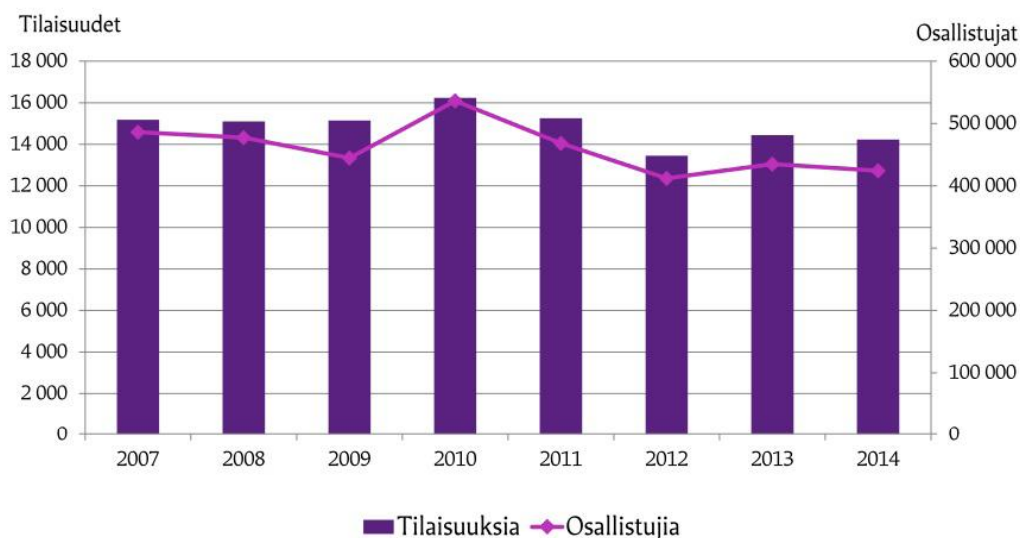
Valtakunnalliset diakoniatilastot asiakaskontakteista ja muista diakonian toimintamuotoista välittävät samaa kuvaa: diakoniassa ei ole havaittavissa vastaavaa uudistumista kuin 1990-luvun laman aikana.

Tilastojen perusteella diakoniatyössä on koettu samanlainen hiljainen alamäki kuin Suomen taloudessa. Asiaksmäärät ovat koko maassa laskeneet vuodesta 2007 vuoteen 2013. Avoimien ovien toiminta on vähentynyt, samoin muut diakoniatyön tilaisuudet eli talkoot, myyjäiset, tempaukset, juhlat sekä työttömien kanssa järjestetty toiminta. Diakoniatyöntekijöiden käynnit kodeissa, kouluissa, laitoksissa ja muualla ovat myös harventuneet.

Resurssien vähentyminen ei selitä tilastojen alamäkeä. Palvelutyöalan menot ovat kasvaneet vuodesta 2007 vuoteen 2013. Diakoniatyöntekijöiden määrä on samana aikana laskenut noin neljällä prosentilla. Vapaaehtoisten määrä on lisääntynyt vuodesta 2007 vuoteen 2013, tosin sekini oli vuonna 2010 korkeammalla tasolla kuin vuonna 2013. Tilastojen perusteella näyttäisi siltä, että diakonia pysyy yhteiskunnassa samassa paikassa, johon se jäi 1990-luvun laman jälkeen.

+

Muut tilaisuudet (talkoot, myyjäiset, tempaukset, juhlat, työttömien kanssa järjestetty toiminta) ja niihin osallistuneet 2007-2014

Kuvio 3. Diakoniatyön tilaisuudet ja osallistujat 2007–2014.

6.6 Miksi diakoniatyö on pysähtynyt?

Ilman tarkempaa analyysia on mahdotonta sanoa, miksi diakoniatyö näyttää polkevan paikallaan, vaikka diakonisen avun tarve on lisääntynyt. Erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden ja nuorten toimeentulovaikeuksien yleistymisen haastaisivat diakoniatyötä uudistumaan.

Yhtenä syynä voi olla uusien innovaatioiden puute. Seurakunnista ei ole lähtenyt liikkeelle samanlaisia muutossuuntia kuin suuren laman aikana. Työttömyyden lisääntymisestä huolimatta esimerkiksi työttömien kanssa tehtävässä työssä ei näytä tapahtuneen uudistumista.

Vanhat yhteistyökuviot ovat vähitellen hiipuneet, eikä uusia ole näköpiirissä – Alppilan seurakunnassa on tosin käynnisteillä irtisanottujen ryhmä.

Samaan hengenvetoon voi kysyä, onko innovaatioiden puuttumisen taustalla teologisten voimavarojen ja visioiden etäännyminen hädänalaisten auttamisesta. Kirkon sisäisellä keskustelulla voi olla tärkeä rooli diakoniatyön orientaatiolle. Diakoniatyö samoin kuin muukin seurakuntatyö on paljolti työntekijöiden näköistä. Seurakunnat ovat itsenäisiä ja diakoniatyö on järjestetty niissä sangen erilaisilla tavoilla. Työn yhtenäisyyttä tukevat koulutus (perus- ja täydennyskoulutus), yhteiset neuvottelupäivät, julkaisut ja työryhmät, mutta näistä huolimatta erot diakoniatyön käytännön toteutuksessa ovat erittäin suuria. Diakonian verkostoissa uudet ajatukset ja innovaatiot voivat kuitenkin levitä.

Suuren laman aikana muutoksen katalysaattorina oli työntekijärakenteen muutos. Laman aiheuttamaa murrosta diakoniatyössä voi kuvata diakonien läpimurroksi. Ennen lamaa diakonien kokeneimmat viranhaltijat olivat vielä diakonisoja, koska diakonikoulutus käynnistyi vasta 1960-luvulla. Diakonien sosiaalityön koulutus näkyi diakonian yhteiskunnallistumisena. Diakoniatyöntekijät halusivat puuttua paitsi yksilötasolla myös yleisessä keskustelussa asiakkaidensa oikeuksiin ja niiden toteutumiseen. Tämänkaltainen vaikuttaminen on selvästi tutumpaa sosiaalityölle kuin terveydenhuollolle. Kysymys kuuluu: onko diakoniatyöntekijöiden koulutuksessa painotettu riittävästi uusien diakoniatyöntekijöiden roolia seurakuntiansa muutosagentteina?

Kirkkohallitus on siis antanut kirkolliskokoukselle esityksen diakonian virasta. Se määritteli diakonia- ja nuorisotyöntekijät sekä lähetyssihteerit kirkon hengellisiksi viroiksi, joihin liittyisi jonkin verran myös uusia mahdollisuuksia osallistua kirkon päätöksentekoon. Uusi diakonian virka vahvistaa diakonian hengellistä profiilia. Tämä saattaa kuitenkin tarkoittaa samaan aikaan sitä, että diakoniatyöntekijöille siirtyy osin muiden työntekijäryhmien tehtäviä ja heidän roolinsa hädän ääripään lievittäjinä heikkenee. Uudistus voikin verottaa diakonian kykyä vastata ajankohtaisiin diakonisiin haasteisiin.

Kirjallisuus

Heikkilä, Matti

2000 Diakoniabarometri 1999: Diakonian alalla toimivien käsitykset yhteiskunnan kehityssuunnasta. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Matti Heikkilä, Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara. Kirkkopalvelujen julkaisuja 5. Helsinki: Kirkkopalvelut. 149–168.

Hiilamo, Heikki

2010 Laman uhrien auttaminen diakoniatyössä 1990-luvulla. Diakonian tutkimus 2010 (1), 7–26.

Kettunen, Paavo

2001 Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja diakoniatyöntekijän työnäky laman puristuksessa. Kirkon tutkimuskeskus, sarja A, nro 76. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Malkavaara, Mikko

2000 Diakonian, teologian ja diakonian teologian murrokset. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Matti Heikkilä, Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara. Kirkkopalvelujen julkaisuja nro 5. Helsinki: Kirkkopalvelut. 17–57.

2007 Diakonian muutos alkoi jo ennen lamaa. Diakonian tutkimus 2007 (1), 26–49.

Ohisalo, Maria & Saari, Juho

2015 Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Tutkimusjulkaisu 83. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämisyhtiö.

Rogers, Everett

1964 Diffusion of innovations. Glencoe: Free Press.

KIRKON JULKINEN ÄÄNI JA VAIKUTUSVALTA

7 MITÄ ANNETTAVAA KIRKOLLA ON EETTISEEN KESKUSTELUUN?

Tuomas Hynynen

”Mitä annettavaa Suomen ev.-lut. kirkolla on eettiseen keskusteluun?” Kerroin esitelmäni otsikon yhdelle kaverille. Kaveri naurahti ja sanoi, että taitaa tulla lyhyt esitelmä.

Uskon kuitenkin, että kirkolla on paljonkin annettavaa. Vastaan otsikon kysymykseen tarkastelemalla kirkon osallistumista eettiseen keskusteluun neljällä eri tasolla.

Ensimmäinen taso on kirkon säädösten taso. Kirkolla on eduskunnan hyväksymä Kirkkolaki. Sen lisäksi kirkolla on Kirkkojärjestys ja valtava määrä muita säädöksiä. Nämä ohjaavat kirkon omaa toimintaa ja ovat samalla osa kirkon vaikuttamista yhteiskunnassa.

Toiseksi haluan tarkastella kirkon oman toiminnan tasoa. Omassa toiminnassaan kirkko ja sen jäsenet tekevät monenlaista hyvää. Kirkon toiminta nostaa keskusteluun monenlaisia eettisiä kysymyksiä.

Kolmas taso on julkisen keskustelun taso. Keskusteluun osallistuvat kirkon vaikuttajat, päättäjät ja myös kaikki kirkon jäsenet, noin neljä miljoonaa suomalaista. Julkinen keskustelu näyttää usein hyvin ristiriitaiselta.

Neljäs taso on kirkon lausuntojen, kannanottojen ja mietintöjen taso. Tällä tasolla kirkko määrittelee oikeata ja väärää, kutsuu tekemään hyvää, asemoi itseään osana suomalaista yhteiskuntaa. Julkisessa keskustelussa puhutaan usein ”kirkon virallisesta kannasta”. Kirkon virallista kantaa on kysytty muun muassa samaa sukupuolta olevien parisuhteisiin. Jos kirkolla on virallinen kanta johonkin asiaan, keskustelussa pohditaan, missä määrin yksittäiset kirkon työntekijät tai ”kirkon äänet” sitoutuvat tähän viralliseen kantaan.

Lisäksi Google-haku kertoo, että ”kirkon virallista kantaa” on pohdittu moneen asiaan. Nettikeskustelussa on kysytty kirkon virallista kantaa muun muassa Raamatun vedenpainsumus-kertomukseen, Raamatun kirjaimelliseen historiallisuuteen, avioliittoon, ehkäisyyn, kauheuksiin, dopingiin, siviilipalveluksen, Israeliin pyhänä maana sekä Vapaamuurareihin.

Näitä neljää tasoa tarkastelen vastatakseni kysymykseen, mitä annettavaa kirkolla on eettiseen keskusteluun. Eettistä keskustelua käydään sekä kirkon sisällä että koko yhteiskunnan tasolla. Hyvästä elämästä, oikeasta ja väärästä, keskustellaan kahvipöydissä, sosiaalisessa mediassa, lehdissä, televisiossa, erilaisissa työryhmissä ja päättävissä toimielimissä.

7.1 Säädösten kautta kirkko ohjaa toimintaansa ja vaikuttaa yhteiskunnassa

Kirkon toimintaa ohjaa yleisen lainsäädännön lisäksi Kirkkolaki ja kirkon omat säädökset. Vuoden 2015 alusta lähtien Kirkkojärjestyksen 23:3§ velvoittaa kirkon keskushallintoa ja seurakuntia arvioimaan päätöstensä *lapsivaikutuksia*.

Lapsen edun edistämiseksi kirkollisen viranomaisen on päätöksen valmistelussa arvioitava ja otettava huomioon sen vaikutukset lapsiin.

Säädös velvoittaa siis kirkollisia viranomaisia kuten kirkkoneuvostoja, -valtuustoja, kapi-tuleja, kirkkohallitusta. Päätöksenteossa on arvioitava, onko jollain päätöksellä vaikutuksia lapsiin.

Lapsivaikutusten arvioinnin ohjeistuksessa sanotaan näin:

Kirkko on suomalaisessa yhteiskunnassa merkittävä toimija lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin edistämässä. [...] Lapsivaikutusten arvioinnin toteuttaminen kirkossa vahvistaa kirkon liittymistä eri toimijoiden yhteiseen ponnisteluun kaikkien lasten ja nuorten paremman elämän puolesta.

Laatiessaan tällaisen omaa toimintaansa koskevan säädöksen kirkko samalla ottaa kantaa koko yhteiskunnassa lasten ja nuorten paremman elämän puolesta.

Vertailun vuoksi voi todeta, että kirkossa ei ole vastaavaa erityistä säädöstä ympäristövaikutusten arvioinnista. On selvää että ympäristökysymykset täytyy ottaa huomioon päätöksenteossa, mutta erityistä säädöstä ei ole. Lapsivaikutusten arviointi on nostettu esille erityisellä säädöksellä.

7.2 Toiminnan kautta kirkko auttaa ja nostaa eettisiä kysymyksiä esille

Suomen ev.-lut. kirkossa on noin neljä miljoonaa jäsentä ja noin 20 000 työntekijää. Heidän elämänsä, vakaumuksensa, työnsä ja toimintansa on kirkon tärkein eettinen puheenvuoro.

Kuva 1. Seurakuntien ja työntekijöiden toiminta eettisinä kannanottoina.

Otan esimerkiksi kolme eettistä kysymystä, jotka on nostettu keskusteluun seurakuntien organisoidun toiminnan ja yksittäisten ihmisten hyvien tekojen kautta.

Lohjan seurakunta on Reilun kaupan seurakunta. Suomessa on yli sata Reilun kaupan seurakuntaa ja kuusi seurakuntayhtymää. Vertailun vuoksi: Suomessa ei ole kovin monta Reilun kaupan kuntaa. Reilun kaupan tuotteiden käyttäminen on valinta seurakuntien omassa toiminnassa, ja samalla se on vahva puheenvuoro kehitysmaiden työntekijöiden työolojen puolesta.¹

”Tekisitkö saman? Pappi majoitti asunnottomia yksiönsä”. Otsikko on Me naiset -lehdessä. Juttu kertoo Kallion seurakunnan Toisenlainen hiihtoloma - sekä Sohvalle stadiin -kampanjasta. Pappi otti siis kotiinsa asunnottomia asumaan. Pappi auttaa konkreettisesti heitä jotka saivat tilapäisen asunnon vähäksi aikaa. Lisäksi papin toiminta on vahva puheenvuoro. Jos kirkko haluaa nostaa esille kysymyksen asunnottomien tilanteesta, mikä olisi tehokkaampi keino kuin yksittäisen työntekijän rohkeus ja teot?²

Kolmas kuva on viime kesältä. Kaksi suomalaista avustustyöntekijää teki 16 vuotta työtä Afganistanissa ja heidät ammuttiin siellä kesken työkauden. Tragedia muistutti auttamisen hinnasta ja toisaalta siitä vahvasta kutsumuksesta, joka saa ihmiset uhraamaan elämänsä auttamistyölle.³

Nämä kolme esimerkkiä kuvaavat, kuinka kirkko, kirkon työntekijät ja seurakuntalaiset voivat teoillaan ja esimerkillään nostaa eettisiä kysymyksiä keskusteluun. Suomen ev.-lut. kirkolla on noin neljä miljoonaa jäsentä, noin 73 prosenttia suomalaisista. Noin 73 prosenttia siitä mitä suomalaiset tekevät on kirkon jäsenten toimintaa. Kaikkea kirkon jäsenten toimintaa ei mielletä kirkon toiminnaksi, mutta se on kristittyjen suomalaisten toimintaa.

Usein kun kysytään mitä kirkko tekee tai saa aikaan, ajatellaan vain työntekijöiden tai virallisten toimielinten toimintaa. Mutta todellista kirkon ja seurakuntien elämää elävät seurakuntalaiset, kristityt, yksittäiset ihmiset.

7.3 Keskustelussa ”kirkon äänten” kannat voivat olla ristiriitaisia

Julkisessa keskustelussa kirkon eri ”äänien” näkemykset ovat usein keskenään erilaisia. Näkemyksiä esitetään provosoiden. Tämä kuuluu julkiseen vapaaseen keskusteluun sekä kirkossa että muussa yhteiskunnassa.

Ensimmäinen kuva on Kirkko ja Kaupunki -lehden pääkirjoituksesta. Pääkirjoitus käsittelee Päivi Räsänen puheenvuoroa Kansanlähetyispäivillä kesällä 2013. Seppo Simola ottaa provosoi-vasti kantaa siihen, kuka käyttää kirkon ääntä ja millä tavalla. Onko Seppo Simolan kritiikki Räsästä kohtaan oikeutettua ja perusteltua vai ei, siitä asiasta on varmasti monia mielipiteitä.

Mutta julkisen keskustelun tasolla kirkon äänet ovat tällaisia. Osa ”kirkon äänistä” edustaa virallisesti jotain kirkollista tahoja, kuten Seppo Simola Helsingin seurakuntien tiedotusta. Toiset, kuten sisäasiainministeri Päivi Räsänen mielletään virallisesta asemastaan riippumatta

1 <http://www.reilukauppa.fi/tulemukaan/seurakunnat/reilun-kaupan-seurakunnat/> <http://www.lohjanseurakunta.fi/651-lohjan-seurakunta-on-reilun-kaupan-seurakunta>

2 http://www.menaiset.fi/artikkeli/ajankohtaista/ihmiset/tekisitko_saman_pappi_majoittaa_asunnottomia_yksioonsa

3 <http://www.hs.fi/kuukausiliite/a1417579678141>

kirkon ääneksi. Molemmat rakentavat omasta näkökulmastaan, omasta suunnastaan hyvää kirkkoa, oikeaa uskovien yhteyttä ja kristillisyyttä. Kahdesta päinvastaisesta suunnasta.⁴

Kuva 2. Erilaiset kirkon kannat julkisessa keskustelussa.

Räsänen sammakko 15.07.2013 klo 14:00

Kirkko kaupunki

Kristillidemokraattien puheenjohtaja Pasi Räsänen päästelee suustaan ajoittain niin sanottuja avopienuja eli sammakkoita. Lausahduksia, jotka pitävät ihmisiä ja saavat ihmiset voimaan pahoin. Hän osaa hyvin ärsyttävällä tavalla ilmaista tunkkaisia konservatiivisia käsityksiään.

Räsänen ja hänen puolueensa ovat kirkolle paha rasite. Ihmisten silmissä kirkon pikkin menee usein kaikki, mitä kristillisyyden nimissä lausutaan. Puolue kerää

Kirkko ui pornon ja tissiarpojen sekaan seksimessuilla

Keskustelu 1.11.2014 klo 20:07
Jouko Laakso - HELSINKIÄN SANOMAT

Kotimaa24: Arkkipiispasta kantelu tuomiokapituleihin

Kotimaa 1.12.2014 klo 21:25 | julkaisu 1.12.2014 klo 21:47

Yksityishenkilö kysyy kantelussaan, voiko arkkipiispa olla täysin eri mieltä kuin edustamansa taho ja voiko hän jatkaa tehtävässään.

Kirkkoherrat irtisanoutuvat keino-hedelmöityskannanotosta IS/OSA/MS

1.1

Me allekirjottaneet vantaalaiset kirkkoherrat pidämme kirkkohallituksen ottamaa kantaa tätä osin vaiheellisenä. Sen tähden opetamme edelleen kirkkomme aikaisemman kannanoton mukaisesti, että pariskunnilla on täysi oikeus turvata hedelmöityshoidossa myös vierain sukusoluihin.

Toinen esimerkki on viime syksyltä. Kaksi Vantaan seurakuntien työntekijää oli mukana seksimessuilla. "Haluamme sanoa, että seksi on luonnollinen osa parisuhdetta ja tarjota siihen pornon rinnalla toisenlaistakin näkökulmaa", kertoo perheneuvoja Paula Ruotsalainen. Kirkon työntekijät onnistuivat herättämään keskustelua aiheesta. Mutta kun otsikko on "Kirkko ui pornon ja tissiarpojen sekaan seksimessuilla", keskustelu on äkkiä ristiriitojen sävyttämää. Keskustelussa ei niinkään pohdita ihmisen seksuaalisuutta ja parisuhteita vaan sitä, mitä kirkko voi tai ei voi, mikä on kirkolle sopivaa ja mikä ei.⁵

Kolmas esimerkki liittyy viimeisyksyiseen eduskunnan avioliittolakipäätökseen. Yksityishenkilö teki arkkipiispasta kantelun tuomiokapituleihin. Yksityishenkilö kysyy: "Voiko arkkipiispa olla täysin eri mieltä kuin edustamansa taho, ja voiko hän jatkaa tehtävässään." Isoja sanoja, isoja kysymyksiä. Voinee tulkita että tämän yksityishenkilön mielestä arkkipiispa on täysin eri mieltä kuin edustamansa taho. Itse en sanoisi näin. Mutta näin käydään keskustelua. Sen lisäksi että kantelut käsitellään tuomiokapitulissa tietyn järjestyksen mukaisesti, kantelut ovat osa julkista keskustelua. Keskustelussa pohditaan kirkon virallista kantaa suhteessa yksittäisen ihmisen kantaan, pohditaan oikeata ja väärää.⁶

Neljäs esimerkki liittyy Kirkkohallituksen hedelmöityshoitolausuntoon vuonna 2005. Viisi vantaalaista kirkkoherraa sanoutui irti näkemyksestä, ettei vieraita sukusoluja saisi käyttää hedelmöityshoidossa. Kirkkoherrat ilmoittavat opettavansa kirkon aikaisemman kannanoton

⁴ <http://www.kirkkojakaupunki.fi/kannanotot/rasasen-sammakko>

⁵ <http://www.hs.fi/kaupunki/a1414733957052>

⁶ http://yle.fi/uutiset/kotimaa24_arkkipiispasta_kantelu_tuomiokapituleihin/7663025

mukaisesti. Tapaus on siitä mielenkiintoinen että tässä kirkon virallinen toimielin, kirkkohallitus, ottaa suoraan kantaa eettiseen kysymykseen lainvalmistelua varten. Kun kirkollinen toimielin ottaa kantaa tavalla joka poikkeaa kirkon aikaisemmasta kannasta, keskustelu kirkon sisällä jatkuu. Ei ole mitenkään taattua, että kirkolliset toimijat sitoutuisivat kirkon toimielinten kannanottoihin. Kirkon eri toimielinten kannanottoja on siksi syytä pitää enemmän puheenvuoroina kuin lopullisen totuuden ilmaisuina.⁷

Julkinen keskustelu kuvastaa sekä kirkon toimielinten, työntekijöiden ja jäsenten kantojen moninaisuutta. Elämä ja sen ilmiöt ovat harvoin mustavalkoisia tai yksiselitteisiä. Julkisissa keskusteluissa mukana elävä kirkko on moniääninen. Kirkko, sen työntekijät ja jäsenet elävät keskellä elämän moninaisuutta ja kipeitä kysymyksiä.

7.4 Kirkon kannanotoissa hyvän tekeminen on osa kristillistä uskoa

Seuraavaksi pohdin kirkon antia eettiseen keskusteluun *kannanottojen, lausuntojen ja mietintöjen* tasolla. Kirkolla on sellainen usko, joka saa ihmiset liikkeelle. Kolme esimerkkiä siitä, miten tätä uskoa kuvataan kirkon kannanotoissa.

Oikeudenmukaisuuden ja yhtäläisen ihmisarvon vaatimus on luovuttamaton osa kristillistä uskoa.

Lokakuussa 2010 piispat ottivat kantaa maailman ruokaturvan puolesta. Valitettavasti tämä tärkeä kannanotto jäi tuolloin hyvin vähälle huomiolle, kun kannanotto julkaistiin pari päivää Ajankohtaisen kakkosen Homoillan jälkeen. Mutta kannanotossa kirkon usko saa ihmiset liikkeelle. Oikeudenmukaisuuden vaatimus on luovuttamaton osa kristillistä uskoa. Usko ei siis ole pelkästään sitä että menet sunnuntaiaamuna kirkkoon, rukoilet, tai joku päänsisäinen vakaumus. Oikeudenmukaisuuden ja yhtäläisen ihmisarvon vaatimus ei ole jotain toissijaista kehällistä, vaan keskeinen osa kirkon uskoa.

Kiitollisuus Jumalan hyviä lahjoja kohtaan sen sijaan saa meidät liikkeelle. Kiitollisuus herättää ihmisen kunnioittamaan ratkaisuihmissaan luonnon omaa tasapainoa sekä ylistämään Luojaa hänen lahjoistaan.

Kirkon ilmasto-ohjelman esipuhe vuodelta 2008 puhuu kiitollisuudesta. Kun ihminen on saanut ottaa vastaan armon ja pelastuksen, syntyy kiitollisuus joka saa ihmisen liikkeelle toimimaan ympäristön hyväksi.

Kristuksen rakkaus on voimanlähde, joka voi uudistaa elämämme. Joka katsoo Kristukseen, ei voi olla rakastamatta lähimmäisiään.

Rakkauden lahja. Piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta vuodelta 2008 on erittäin hyvä kirja parisuhdeasioista. Olen poiminut tekstistä lyhyen lainauksen

7 http://www.vantaanlauri.fi/arkisto/2005-09-15/kirkkoherrat_irtisanoutuvat_keinohedelmöityskannanotosta

joka puhuu uskosta. Puheenvuoro muistuttaa että Kristuksen rakkaus voi synnyttää meissä rakkautta myös lähimmäisiämme kohtaan.

Luterilaisen tunnustuksen yksi perusajatus on pelastus yksin uskosta, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden, ilman omia tekoja tai ansioita. Samaan aikaan kirkon eettisessä opetuksessa hyvien tekojen tekeminen on välttämätöntä lähimmäisen hyväksi ja uskon vuoksi. Uskon ja tekojen jännitteinen suhde kuuluu luterilaiseen tunnustukseen. Se näkyy myös kirkon Tunnustuskirjoissa, esimerkiksi Augsburgin tunnustuksen 20. artiklassa:

[M]eidän tekomme eivät voi sovittaa Jumalaa tai ansaita syntien anteeksiantamusta ja armoa, vaan sen me saavutamme yksin uskon kautta, kun uskomme, että meidät otetaan armoon Kristuksen tähden, [...] Edelleen meikäläiset opettavat, että hyvien tekojen tekeminen on välttämätöntä. Niitä ei ole tehtävä sen takia, että luottaisimme niillä ansaitsevamme armon, vaan sen takia, että se on Jumalan tahto. Ainoastaan uskolla otetaan vastaan syntien anteeksiantamus ja armo. Ja koska uskolla otetaan vastaan Pyhä Henki, niin sydämet uudistuvat heti ja saavat uuden mielensuunnan, niin että ne voivat saada aikaan hyviä tekoja.⁸

7.5 Kirkolla ei ole "omaa etiikkaa". Kirkko kutsuu mukaan yhteisiin talkoisiin

On ehkä aika rajua sanoa, että kirkolla ei ole omaa etiikkaa. Kirkon eettinen opetus sitoutuu ns. luonnollisen lain traditioon. Tällöin kirkon etiikka pohjautuu hyvin pitkälle tarjolla olevaan tutkimustietoon ja siihen, minkä yleisesti uskotaan olevan ihmiselle hyväksi.

Arkkipiispa John Vikström kuvasi kirkon eettistä opetusta piispaainkokouksessa keväällä 1997 seuraavasti:

Kirkolle ei maallisissa asioissa ole annettu sen korkeampaa viisautta kuin muillekaan, joilla on järkeä ja sydän paikallaan. [...] kymmenen käskyn laki on paitsi Jumalan myös elämän oma laki. Siihen on koottuna ihmiskunnan yhteinen taju siitä, mikä on oikein ja myös järkevää. (lainattu Maarit Hytönen: Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset s. 39)

Oman erityisen eettisen sisällön sijasta kirkko kutsuu ihmiset mukaan ihmiskunnan yhteisiin talkoisiin tekemään hyvää. Tämä ajatus korostuu esimerkiksi Kirkon ilmasto-ohjelman esipuheessa vuonna 2008:

[Ilmasto-ohjelman] ohjeet eivät välttämättä poikkea muiden toimijoiden antamista ohjeista, mutta ne ovat tärkeitä kirkolle ja sen jäsenille. Kirkolla on kuitenkin myös omaa annettavaa ilmastotalkoisiin. Nimenomaan ihmiskunnan yhteisistä talkoista on nyt kysymys. Kristillinen uskomme puhuttelee järjen lisäksi myös sydäntä.

⁸ <http://www.evl.fi/tunnustuskirjat/augstunn.html#Uskojahyvattedot>

7.6 Kannanotoissa oikeata ja väärää perustellaan usein seurauksilla

Luettaessa kirkon eettisiä kannanottoja voi palata hetkeksi mieleensä omaan rippikouluun. Useimpien meidän rippikoulussa on todennäköisesti puhuttu paljon kymmenestä käskystä ja käskyihin pohjautuvasta etiikasta. Mitä esimerkiksi merkitsee käsky ”älä varasta” ja miten katekismus sitä selittää.

Jumalanpalveluselämässä puhutaan ihmisestä syntisenä ja syyllisenä. ”Olen rikkonut pyhää tahtoasi vastaan ja torjunut käskyjesi siunauksen”. Saamme ottaa armon ja syntien sovituksen vastaan ilman omia ansioita.

Kirkon kannanotoissa puhutaan kovin vähän käskyistä tai ihmisen syntisyydestä. Kannanotoissa puhutaan vastuullisista toimijoista jotka tekevät harkittuja viisaita vastuullisia päätöksiä tiettyjen peruseriaatteiden tai linjausten mukaisesti.

Oikeata ja väärää perustellaan usein seurauksilla. Esimerkiksi Vastuullisen sijoittamisen ohjeissa 2007 seurausten perusteella arvioidaan sitä, millaiset sijoitukset sopivat kirkolle. Kirkon luonteeseen eivät sovi sijoitukset, joiden seuraukset olisivat kohtuuttoman huonoja kolmansille osapuolille.

Sellainen sijoitus, joka saa aikaan epäoikeudenmukaisuutta, huonontaa heikossa asemassa olevan tilannetta, uhkaa rauhaa tai ympäristöä, on kirkolle käymätön.

Rakkauden lahja -teos puhuu avioliiton ulkopuolisista sukupuolisuhteesta ja niiden seurauksista. Kuudes käsky puhuu samasta asiasta suuremmin mutta kirkon kannanotot perustelevat asioita enemmän seurausten kautta.

Perheneuvonnasta saadun kokemuksen perusteella avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet ovat aina ongelmallisia. Ne aiheuttavat katkeria kriisejä puolisoiden välille.

Kirkkohallituksen lausunto hedelmöityshoitolaisten valmisteluun 2005 katsoo asiaa lapsen oikeuksien ja lapselle koituvien seurauksien kautta.

Lähtökohtaisesti lapsella on oikeus vanhempia, isään ja äitiin. Ei ole toivottavaa, että lain turvin saatettaisiin maailmaan lapsia, joilla ei ole isää. Näin ollen hedelmöityshoitoja yksin eläville naisille tai naispareille ei pidä sallia.

Kirkon eettiset kannanotot puhuvat siis vastuullisille toimijoille jotka etsivät yhteistä hyvää. Kirkolla ei ole sen suurempaa viisautta kuin muillakaan toimijoilla, eikä omaa eettistä sisältöä.

7.7 Kantaa ottava kirkko etsii ja määrittelee omaa paikkaansa

Esitelmäni otsikossa kysyin, mitä annettavaa kirkolla on eettiseen keskusteluun. Olen vastannut kysymykseen neljästä näkökulmasta. Kirkko vaikuttaa säädönsä, seurakuntien toiminnan, jäsentensä, julkisen keskustelun ja kannanottojen kautta. Kirkolla on usko joka saa ihmiset liikkeelle. Kannanotoissaan kirkko nostaa esille erilaisia asioita, määrittelee joissain asioissa oikeata ja väärää, sekä kutsuu ihmiset mukaan yhteisiin talkoisiin.

Päätän esitelmäni pohdintaan kirkosta, joka etsii paikkaansa. Kannanottoja laativa kirkko muotoilee sanomaansa

- nopeasti muuttuvien kysymysten keskellä
- ristiriitaisten odotusten keskellä
- eri tahojen kanssa keskustellen ja yhteistyötä tehden
- uskollisena Jumalan sanalle
- eri toimielimissä äänestyspäätöksin
- omaa roolia etsien ja rakentaen.

Tuossa listassa olevat asiat ovat hyvin ristiriitaisia. Ne kuvaavat sitä jännitettä jossa kirkko pohtii omaa rooliaan ja asemaansa. Mutta kannanotoillaan kirkko on päättänyt olla osa suomalaista yhteiskuntaa ja suomalaisen yhteiskunnan kysymyksiä. Kirkko ei "vetäydy" pohtimaan tuonpuoleista. Kirkko on kaiken aikaa elänyt perinteisen ja uudistuvan ristiaallokossa. Kirkon kannanotot ovat muokanneet sekä lainsäädäntöä että kirkon roolia suomalaisessa yhteiskunnassa. Ottaessaan kantaa ruokaturvan ja vastuullisen sijoittamisen puolesta tai ilmastonmuutosta vastaan kirkko asemoi itseään yhteiskunnalliseksi toimijaksi. Kirkko ei "vetäydy" maailmasta omaan hengelliseen piiriinsä vaan haluaa rakentaa parempaa maailmaa. Teologian kielellä: Kirkko ottaa luomisen teologian vakavasti.

Päätän esitelmäni kysymykseen kirkon roolista tulevaisuudessa. Moni odottaa kirkolta kantaa kysymykseen samaa sukupuolta olevien avioliitosta. Tekee mieleni kysyä, kuinka moni teistä seminaariin osallistujista olisi valmis muuttamaan omaa kantaansa, jos kirkolliskokous tai piispainkokous määrittäisi virallisen kantansa asiaan ja tuo kanta poikkeaisi omasta kannastasi?

Luulen että harva suomalainen kyseenalaistaisi tai muuttaisi omia näkemyksiään homoseksuaalisuudesta ja avioliitosta, sanoisi kirkon virallinen kannanotto mitä tahansa. Useampi pohtisi, haluaako enää kuulua kirkkoon.

8 RAAMATTU YHTEISKUNNALLISESSA KESKUSTELUSSA

Niko Huttunen

8.1 Ministerinvala symbolina Raamatun asemasta

Valtioneuvoston jäsenet antavat nimityksen yhteydessä juhlallisen virkavalan tai -vakuutuksen, useimmat edellisen. Vala annetaan kaksi sormea Raamatulla. Ministerin antama virkavala on erinomainen kuva siitä, mikä asema Raamatulla on suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tarkoitin yhteiskunnallisella keskustelulla lähinnä ei-kirkollista keskustelua, joskin näiden kahden erottaminen toisistaan on jossain määrin keinotekoista. Väestön huomattava enemmistö kuuluu kristillisiin kirkkoihin tai yhteisöihin, joten ”yhteiskunnallinen” on aina myös enemmän tai vähemmän ”kirkollista”. Ainakin joissain arvokysymyksissä kahden keskustelualueen päällekkäisyys on ilmeinen. Toisaalta uskonnon ja muun yhteiskunnan välille on perinteisesti haluttu tehdä raja, toisinaan varsin tiukka.

Raamatun asema ministerinvalassa on selkeä esimerkki siitä, miten uskonnon ja yhteiskunnan välinen raja-aita vuotaa. Se vuotaa ennen kaikkea historiallisista syistä. Tarkastelen ensin sitä, miten nykyiseen tilanteeseen on tultu. Tämän jälkeen nostan esiin esimerkkejä siitä, miten Raamattu näkyy yhteiskunnallisessa keskustelussa. Lopuksi esitän tulevaisuuden suuntaviivoja, erityisesti jatkuvan raamatuntulkinnan merkityksestä.

8.2 Puhdasoppisuudesta 1900-luvulle

Suomessa Raamattu murtautui yhteiskunnalliseen keskusteluun reformaation myötä. Sitä ennen Raamatun vaikutus näkyi kanonisen oikeuden kautta ja jossain määrin myös valtakunnallisissa laeissa. Reformaation Raamattu-periaate nosti Raamatun kuitenkin aivan uudella tavalla näkyville. Vaikka Luther suhtautui varauksella siihen, että Raamatun yksittäisiä käskyjä käytettäisiin lainsäädännön pohjana, kehitys kulki siihen suuntaan.

Martti Takala kertoo tutkimuksessaan *Lex Dei – Lex Politica Dei*, kuinka 1600-luvun käräjillä tuomioiden perustelemiseen käytettiin konkreettisia Raamatun jakeita, pääasiassa Mooseksen laista. Jääskessä Antti Matinpoika tuomittiin surmaamisesta kuolemaan perusteena 2. Moos. 21 ja 4. Moos. 35. Kymin ja Vehkalahden käräjillä Paavo Yrjönpoika tuomittiin vanhempien epäkunnioittavasta puhuttelusta kuolemaan 3. Moos. 20:9, 2. Moos. 21:7 ja – erikoisuutena myös uusitamentillisen aineiston esiintymisestä – Matt. 15:4 perusteella.

Rikosoikeudessa Mooseksen lakiin perustuvat ankarimmat tuomiot lievenivät 1700-luvun lopulla ja sen jäänteetkin hävisivät 1800-luvun uudistuksissa¹. Samantapainen kehitys tapahtuu muuallakin yhteiskunnassa. Erinomainen esimerkki Raamatun paikasta on isonvihan aikaisen sissin, Tapani Löfvingin kertomus vaiheistaan sodan aikana ja siitä tehdyt myöhemmät julkaisut. 1730-luvulla valmistunut teos perustuu Löfvingin omiin päiväkirjoihin, mutta ne

¹ Ylikangas 1992, 113.

on toimitettu ulkopuoliselle lukijakunnalle. Eirik Hornborg arvelee, että kirjoituksellaan Löfving pyrki saamaan itselleen sotilaallisen tehtävän ja sen tarjoamat tulot².

Löfvingin kertomus on siis eräänlainen työnhakuasiakirja. Tässä mielessä ei yllätä, että hän kertoo menestyksekkästä toiminnastaan. Yllättävämpää on se, että Löfving tuon tuostakin ryydittää kirjoituksensa raamattuviitteillä tai kokonaisilla jaeryyppeillä. Esimerkiksi 3.3.1715 hän kertoo olleensa ahvenanmaalaisen lesken hoidettavana kuin Elia Sarpatin lesken luona (1. Kun 17:7-16). Tämä ei kuitenkaan riitä, sillä samaan yhteyteen löytyy raamatunjakeita myös Paavalilta ja Psalmeista (Room. 11:33; Ps. 42:2). Eikä tämä ole ainoa tapaus.

Raamatunjakeiden kohtalo Löfvingin kertomuksen myöhemmin toimitetuissa julkaisuissa on kuvaava. Vuonna 1865 Yrjö Koskinen (myöhemmin aateloituna Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen) julkaisi sen teoksessaan Lähteitä ison vihan historiaan. Raamattuviitteitä on sijoitettu alaviitteisiin eikä Koskinen edes ottanut kaikkia mukaan. Eirik Hornborgin versio vuodelta 1927 meni vielä pidemmälle. Hornborg poisti enimmäkseen raamattuviitteet ja toteaa alaviitteessä esimerkiksi: "Här följa i texten ytterligare några lösryckta bibelspråk."³

1900-luvulle tultaessa suorat raamattuviittaukset jäivät siis yhä enenevässä määrin pois. Hornborgin mielestä lukijalle riittää muutaman viittauksen lisäksi pelkkä yleinen tieto, että Löfving viittaa Raamattuun. Oikeudenkäytössä Raamatun asema muuttui samalla tavalla. Kun 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa Raamatun jakeet näkyvät tuomioperusteissa, Raamatusta tuli yhä enenevässä määrin pelkkä todistajan valassa käytetty kulttiesine. Riittää, että Raamattu on yleisesti läsnä.

Raamatun valassa esiintyvää symboliarvoa saatettiin 1900-luvun kuluessa käyttää vaikkapa vaalijulisteissa. Maalaisliitto kävi vuoden 1948 vaaleihin julisteella, jossa käsi nojaa päällekkäin asetettuun lakikirjaan ja Raamattuun. Teksti kertoo: "Näihin nojaa maalaisliitto." Raamattu on yhä enemmän yleinen symboli.

8.3 Raamattu suomalaisena perinteenä

Valoja annettaessa Raamattu ei ole välttämätön. Esimerkiksi valtioneuvoston jäsenten virkavala annetaan asetuksen määräämässä tilanteessa ja sen määräämää sanamuotoa käyttäen (Asetus virkavalasta ja virkavakuutuksesta sekä tuomarivalasta ja tuomarinvakuutuksesta 23.12.1987/1183). Asetuksessa ei kuitenkaan mainita Raamattua millään tavoin. Ylipäänsä Raamattu mainitaan lainsäädännössä vain evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon kirkkolaeissa ja kirkkojärjestyksissä.

Raamatulla ei siis ole lainsäädännöllisesti vahvistettua asemaa muualla kuin kirkossa. Sen esiintyminen yhteiskunnallisessa keskustelussa ja käytännöissä on puhtaasti epävirallista, muttei kuitenkaan aivan satunnaista. Syy näkyy ministerinvalassa käytetyn Raamatun ulkoasusta: kyse on perinteestä. Ministerinvalassa käytetty Raamattu on hankittu heti itsenäistymisen jälkeen ja se on ensimmäinen suomenkielinen koko Raamattu vuodelta 1642.

Tällaisen valaraamatun hankkimisella ja käyttämisellä ei haeta vain uskonnollista sitoutumista, vaan sitoutumista myös suomalaiseen perinteeseen. Lisäksi on huomattava, että kaikissa ministerinvaloissa käytetään aina samaa, vain siihen tarkoitettua Raamattua. Ministeri ei

² Hornborg 1927, 9.

³ Hornborg 1927, 125.

siten valassa anna vain uskonnollista vakuutusta viranhoidon vastuullisuudesta, vaan liittyy myös suomalaiseen perinteeseen ja menneiden ministeripolvien jatkumoon. Raamatulla on siis muitakin, kuin uskonnollisia merkityksiä.

Ministerinvalan vanha Raamattu ikään kuin kantaa mukanaan sitä aikaa, jolloin Raamatun asema yhteiskunnassa oli toinen, paljon näkyvämpi. Uskonnon julkista asemaa on viime vuosikymmeninä toistuvasti perusteltu juuri suomalaisena perinteenä. Ilmeisesti taustalla on ajatus, että uskonto sinänsä ei olisi peruste sen julkiselle asemalle. Tämä sopii yhteen sen näkemyksen kanssa, jossa uskonto erotetaan politiikasta, julkisesta elämästä ja yhteiskunnallisesta keskustelusta.

Raamattu ja uskonto eivät kuitenkaan ole pelkkiä kuolleita reliikkejä, joka voitaisiin siirtää syrjään ilman, että sillä olisi sisällöllistä vaikutusta yhteiskuntaan ja siinä käytävään keskusteluun. Suomen kieli on niin syvällisellä tavalla ankkuroitunut raamatullisiin ilmauksiin, että sitä on enää vaikea puhdistaa niistä – mikäli kukaan edes haluaa sellaista. Koska kieli kantaa merkityksiä, raamatulliset käsitteet ujuttautuvat vääjäämättä tiukasti rajatun uskonnollisen alueen ulkopuolelle⁴. Yksittäinen Raamatusta nouseva käsite voi kantaa sisällään vahvaa kulttuurista merkitystä ja aktualisoitua yllättävässä tilanteessa.

8.4 Raamattu eduskunnan budjettikeskustelussa

15.9.2009 silloinen valtionvarainministeri Jyrki Katainen esitteli eduskunnan täysistunnolle valtion seuraavan vuoden budjettiesitystä. Esittelypuheenvuoroon sisältyi pieni viittaus lähimmäisenrakkauteen: ”Työttömyyden kasvaessa me tarvitsemme myös entistä enemmän lähimmäisenrakkautta. Ei riitä, että kunta tai valtio tekee parhaansa.” Katainen tarttui kristillisen etiikan keskeiseen käsitteeseen, joka toistuu Raamatussa ja erityisesti Uudessa testamentissa usein (esim. 3. Moos. 19:18, Matt. 19:37-39, Gal. 5:14). Ei ole epäilystäkään, että lähimmäisenrakkaus on juuri Raamattu-lähtöinen käsite suomenkielessä.

Esittelypuheenvuoron jälkeen alkoi yleinen keskustelu budjettiesityksestä, jota jatkettiin vielä seuraavana päivänä. Kansanedustajat tarttuivat puheenvuorossaan toistuvasti lähimmäisenrakkauteen ja siihen, mikä sen suhde on budjettiin. Kuultiinpa Raamatusta suora lainauskin. Suurin osa kansanedustajien esittämistä lähimmäisenrakkauden tulkinnosta voidaan ymmärtää oikeistolaisina tai vasemmistolaisina tulkintoina. Seuraavana näistä esitetään muutama esimerkki.

Katainen itse havainnollistaa, mitä oikeistolainen tulkinta tarkoittaa: ”Lähimmäisenrakkaus tarkoittaa sitä, että kun kaverilla on vaikeaa, niin hänen peräänsä katsotaan”. Hän sanoi uskovansa, että ne maat, joissa lähimmäisenrakkaus ymmärretään näin, pärjäävät paremmin kuin ne, joissa ”lähimmäisenrakkaus on vain verovarjoilla ostettuja palveluja ja viranomaisvälittämistä”.

Katainen jatkoi: ”Minä toivon, niin paljon kuin me kaikki välitämme tästä hyvinvointiyhteiskunnasta, että emme ulkoistaisi lähimmäisenrakkautta vain viranomaisen toiminnaksi.” Kataisen oikeistolaisessa tulkinnassa lähimmäisenrakkaus ei siis ole yhteiskunnan asia tai ei ainakaan vain viranomaistoimintaa. Keskustan Eero Reijonen piti tätä liian valjuna ja halusi kokonaan erottaa lähimmäisenrakkauden valtion budjetista: ”Minusta lähimmäisenrakkautta

4 Ikola 1992.

ei voi kyllä euroilla ostaa.” Vastauksessaan Katainen myötäili: ”Minusta tämä nimenomaan ei ole raha-asia.”

Vasemmisto oli täysin päin vastaista mieltä. Lähimmäisenrakkaus nimenomaan on budjettiasia. Vasemmistoliiton Paavo Arhinmäki ivasi Kataista, joka ”ääni väristen puhui lähimmäisenrakkaudesta” ja jatkoi: ”Lähimmäisenrakkautta ei voi ulkoistaa perusturvan osalta. Nyt te olette ulkoistaneet lähimmäisenrakkaudesta huolehtimisen seurakunnille, joiden leipäjonot kasvavat päivä päivältä. Hiljaa leipäjonot virtaavat, kun ihmisillä ei ole varaa käydä kaupassa.” Arhinmäki siis käänsi Kataisen ulkoistamispuheen toisin päin. Kataisen mukaan lähimmäisenrakkautta ei tule ulkoistaa yksilöiltä yhteiskunnalle, mutta Arhinmäen mielestä yhteiskunta on ulkoistanut oman lähimmäisenrakkauden velvoitteensa seurakunnille.

SDP:n Eero Heinäluoma otti esiin Raamatun: ”Kun puhutaan lähimmäisenrakkaudesta, kehottaisin käymään Raamattua tarkemmin lävitse. Sieltä löytyy, ministeri Katainen, teillekin kyllä vielä lisäoppia. Nimittäin Jaakobin kirjassa (!) sanotaan: ’Jos veljenne tai sisarenne ovat vailla vaatteita ja jokapäiväistä ravintoa, niin turha teidän on sanoa: ’Menkää rauhassa, pitäkää itsenne lämpimänä ja syökää hyvin’, jos ette anna heille mitä he elääkseen tarvitsevat.’”

Heinäluoman valitsema raamatunkohta (Jaak. 2:14-15) ei ole satunnainen. Se havainnollistaa samassa yhteydessä esiintyvää lähimmäisenrakkauden käskyä (Jaak. 2:8), joten Heinäluoma on selvästi tietoinen, mitä hän lainaa. Luettu raamatunkohta kuvaa myös sitä, miten usko ilman tekoja on kuollut. Tämä saattaa sisältää uskonnollisen piikin valtionvarainministeriä kohtaan, mutta sen tunnistaminen edellyttää hyvää raamatuntuntemusta.

Heinäluoman mielestä Kataisen puheet lähimmäisenrakkaudesta olivat katteettomia. Hän toteakin raamattulainauksen jälkeen: ”Hallituksen budjettilinja on, että neljä viidestä työttömästä jää ilman mitään apua, pelkän lämpimän puristuksen varaan.” Vasemmistolle lähimmäisenrakkaus oli nimenomaan budjettiasia, muuten se jäisi pelkäksi ”lumepuheeksi”, jollaisena Heinäluoman puoluetoveri Jukka Gustafsson kuittasi valtiovarainministerin tulkinnan lähimmäisenrakkaudesta. Kaikuuko lumepuheeksi leimaamisen takana marxilainen käsitys uskonnosta illuusiona?

Eduskuntakeskustelu, jossa lähimmäisenrakkautta käsiteltiin erittäin monessa puheenvuorossa, kuvaa Raamatun asemaa yhteiskunnassa. Se on ikään kuin pinnan alla oleva virta, joka vain satunnaisesti nousee esiin ja jonka eri tulkinnoista ei olla tai edes haluta olla erityisen tietoisia. Eräiden puheenvuorojen mukaan lähimmäisenrakkautta ei olisi lainkaan pitänyt politisoida. Esimerkiksi Keskustan Tuomo Puumala katsoi sen arvoksi, joka ”tässä eduskunnassa yhteisesti jaetaan”. Puumalan puheessa kaikuu toive, että lähimmäisenrakkaus voisi toimia eduskuntaa kokoavana symbolina, ei kiistelyn kohteena. Tällöin se täyttäisi sitä symbolista virkaa, joka Raamatulla on valassa: kokoaa ihmiset ja eri suuntaan menevät intressit juuri siksi, että sen sisältöä ei avata.

8.5 Paavalin esivaltaopetus sotilasvalassa

Todistajan vala poistuu. Jää nähtäväksi, häviävätkö Raamatutkin samalla oikeussaleista. Virkavalojen poistaminen on valmisteilla. Jos muutos hyväksytään, tarkoittaa se sitä, että merkittävä osa uskonnollis-yhteiskunnallista symboliikkaa siirtyy historiaan. Ministerivalojakaan ei enää nähtäisi. Tämä murtaisi Raamatun symboliaseman. Muutenhan Raamatulla ei ole ollut roolia ministerivalassa. Valan sanamuotoakaan ei myötäile mitään raamatullisia sanamuotoja.

Sotilasvalan asemaan ei ainakaan vielä ole kaavailtu muutoksia. Sitä ei anneta Raamatun äärellä. Käytössä olevista valoista se on kuitenkin ainoa, jonka sanamuotoon sisältyy suoraan Raamatusta tulevaa aineistoa. Samat sanamuodot sisältyvät myös sotilasvakuutukseen, mikä kuvaa Raamatun juurtumista yhteiskuntaan. Raamatulliset ilmaukset eivät tunnu häiritsevän niitäkään, jotka eivät tahdo vannoa ”kaikkivaltiaan ja kaikkietävän Jumalan edessä”. Sotilasvalan yhtenä ainesosana on Paavalin esivaltaoppi (Room. 13:1-7), joka tulee sanastollisestikin esiin sotilasvalan yhdessä keskeisistä kappaleista:

Minä tahdon kaikkialla ja kaikissa tilanteissa, rauhan ja sodan aikana puolustaa isänmaani koskemattomuutta, sen laillista valtiojärjestystä sekä valtakunnan laillista esivaltaa. Jos havaitsen tai saan tietää jotakin olevan tekeillä laillisen esivallan kukistamiseksi tai maan valtiojärjestyksen kumoamiseksi, tahdon sen viipymättä viranomaisille ilmoittaa. (Valtioneuvoston asetus asevelvollisuudesta 28.12.2007/1443, 11 §.)

Valan sanamuoto on itsenäisyyden aikana muutettu muutamaan kertaan, mutta sen ydin pe-riytyy vuodelta 1918, mikä selittää korostusta laillisesta esivallasta. Valkoinen Suomihan katsoi edustavansa esivaltaa, jota vastaan punaisten katsottiin nousseen kapinaan. Esivaltaopetuksella pyrittiin sitouttamaan nuoren Suomen asevelvolliset vallitsevaan yhteiskuntajärjestykseen⁵.

Valan sanamuoto on kiinnostava, sillä jo muodollisesti siinä tulee esiin raamatullinen parallelismi, jossa sama asia todetaan kahteen kertaan. Parallelismin perusteella on selvää, että laillinen esivalta tarkoittaa laillista valtiojärjestystä. Esivallan tulkitseminen valtiojärjestykseksi ei vuonna 1918 ollut itsestään selvä. Sortovuosiin saakka esivalta oli ymmärretty ennen kaikkea yksinvaltaiseksi monarkiksi. Tämä näkyi muun muassa siinä, että 1900-luvun alkuun käytössä olleessa vuoden 1776 raamatunkäännöksessä esivaltaan viitattiin hän-pronominilla⁶.

Sotilasvalan sanamuotoon on siis tallennettu 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskuntauskonnossa tapahtunut uustulkinta, jossa yksinvallan uskonnollinen legitimaatio siirrettiin demokraattiselle tasavallalle. Paavalin esivaltaopetus säilyi samana, mutta käännösten ja tulkintojen kautta esivallasta tulikin nyt – kuten sotilasvalan parallelismi osoittaa – laillinen valtiojärjestys.

8.6 Jatkuvan tulkinnan tarve

Raamatun vaikutuksen mahtava menneisyys ei takaa, että tulevaisuus jatkuu samoissa merkeissä. Viimeaikainen uskonnollinen kehitys Suomessa ja koko Länsi-Euroopassa antaa uumoilla jotain muuta. Tämä haaste kysyy luottamusta, jonka kreikankielinen vastine πιστις on totuttu kääntämään uskoksi. Epäuskoa ja epäluottamusta tunnetaan nimenomaan Raamattua kohtaan, mutta ne ilmenevät niissä peloissa, joita ilmaistaan Raamatun muuttuvaa tulkintaa kohtaan.

Toisinaan korostetaan, että Raamatun tulkinnan tulisi sitoutua traditioon⁷. Voidaan ajatella, että vanha ja totunnainen on oikea tulkinta, jonka uusi ja tuntematon tulkinta syrjäyttää. Monarkkiseen esivaltatulkintaan kasvanut piispa saattoi vielä itsenäisyyden alkuvuosina ky-

5 Huttunen 2010, 113.

6 Huttunen 2010, 92–95.

7 Huttunen 2012, 289–290.

seenalaistaa demokratian⁸. Tosiasiassa monarkkinen tulkinta oli myös tietyn yhteiskuntarakenteen tuotos eikä vastannut sitä, mitä Paavali kirjoitti⁹.

Uusien tulkintojen pelko on kuitenkin erehdys. Esivaltakäsityksen muutos monarkiasta lailliseksi yhteiskuntajärjestykseksi säilytti Raamatun tekstin ainakin tältä osin mielekkäänä uudessa poliittisessa tilanteessa. Ilman tätä tulkinnan muutosta esivaltaopetus olisi auttamatta jäänyt menneisyyden reliikiksi.

Juuri tulkinta pitää Raamattua esillä ja siinä mielessä on kirkon kannalta tervehdittävä ilolla, että esimerkiksi eduskunta vain joitakin vuosia sitten niinkin perusteellisesti keskusteli lähimmäisenrakkauden tulkinnoista. Kun Raamattu tai uskonto käsitetään usein perinteeksi, se tulee ymmärtää dynaamisesti eteenpäin välitettävänä ja uutta luovana perinteenä. Muussa tapauksessa perinne menettää merkityksensä.

Oma kysymyksensä on tietysti se, mitkä uudet tulkinnat ovat teologisesti tai eettisesti puolustettavissa. Björn Vikström¹⁰ on tässä kohtaa korostanut yhteisön kontrolloivaa merkitystä. Myös tältä kannalta on tervehdittävä ilolla sitä, että eduskunta keskusteli lähimmäisenrakkaudesta. Yhteisökin toki voi erehtyä, mutta niin se saattaa tehdä myös pitäytyessään vanhaan ja perinteiseen tulkintaan. Vai kenen mielestä olisi parempi tukea yksinvaltaista monarkiaa vain siksi, että se oli vuosisatoja vakiintunut tulkinta esivallasta?

Tulkinta ei ole ongelma tai välttämätön paha vaan positiivinen väline. Kirkossa on syytä olla tyytyväinen aina, kun Raamattu nousee esiin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Näin myös siitä huolimatta, että sen tulkinta on jollakin tavalla kirkon kannalta hankala tai suorastaan väärä. Juuri nämä tilanteet tarjoavat mahdollisuuden kiinnittää huomiota Raamattuun ja saada muualta yhteiskunnasta kosketuspintaa kirkon sanomalle. Väitän, että kun silmät avautuvat, raamatullista aineistoa ja sen kiinnostavaa käyttöä löytyy varsin yllättäviltäkin tahoilta.

Mutta entä se Raamattuun kohdistuva usko ja sen puute? Teologisesti sanoittaen kyse on inspiraatio-opista: Raamatun sana on Jumalan inspiroima ja se itsessään on vakuuttavuuden lähde¹¹. On pelkkää tulkitsijan yliarviointia väittää, että tulkinnalla voitaisiin häivyttää Raamatun sana. Ainakaan helppoa se ei ole. Inspiraatio-opin näkökulmasta tulkintojen kirjoa ei tarvitse pelätä. Tulkinta päinvastoin pitää Raamattua esillä uusissa tilanteissa. Oikeastaan pitäisikin pelätä sitä, että Raamattua ei enää tulkita.

Tuomarinvalan poistava lakimuutos on vireillä. Jos se hyväksytään, ministerinvalatkin siirtyvät historiaan. Se symboloisi Raamatun muuttuvaa paikkaa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Olisiko se todellinen symboli yhteiskunnastamme? Vai symboloisiko tällainen muutos vain ideologista halua leikata uskonto pois julkisen vallan piiristä, jossa se kuitenkin eri tavoin on läsnä?

8 Huttunen 2010, 93–94.

9 Huttunen 2010, 116.

10 Vikström 2014, 79.

11 Pihkala 1992, 77.

Kirjallisuus

Hornborg, Eirik

1926 En spanare under stora ofreden. Stefan Löfvings dagbok over hans äventyr i Finland och Sverige 1710-1720 med inledning och förklaringar av Eirik Hornborg. Helsingfors: Schildts.

Huttunen, Niko

2010 Raamatullinen sota. Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa. Historiallisia tutkimuksia 255 / Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 216. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

2012 Raamatun auktoriteetti, tulkinta ja tulkintatraditio. Paavali viime vuosien suomalaisessa keskustelussa. Teologinen aikakauskirja 117, 284–291.

Ikola, Osmo

1992 Raamatun vaikutus kirjasuomeen. Biblia 350. Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri. Toim. Jussi Nuorteva. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 556. Helsinki, 51–59.

Koskinen, Yrjö

1865 Lähteitä ison vihan historiaan = Handlingar till upplysande af Finlands öden under det Stora nordiska kriget. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Marcus Aurelius

1950 Itsetutkisteluja. Suom. Yrjö Raivio. Porvoo: WSOY.

Pihkala, Juha

1992 Johdatus dogmatiikkaan. Espoo: Weilin+Göös.

Pyhä Raamattu.

Vanha testamentti, Uusi testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipiliseura.

Takala, Matti

1993 Lex Dei – Lex Politica Dei. Lex Politica Dei –teos ja Kaarle IX:n lainsäädäntö. Historiallisia tutkimuksia 169 / Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 160. Helsinki.

Vikström, Björn

2014 Raamatunlukija luovana tulkitsijana – hermeneutiikkaa postmodernille kansankirkolle. Kristillisuus elämäntapana. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran symposiumissa marraskuussa 2013 pidetyt esitelmät. Toim. Joonas Salminen. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 280. Helsinki, 74–86.

Ylikangas, Heikki

1992 Raamatun vaikutus yhteiskunnalliseen ja oikeudelliseen ajatteluun. Biblia 350. Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri. Toim. Jussi Nuorteva. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 556. Helsinki, 110–115.

Muuttuvassa yhteiskunnassa kirkon paikka hahmottuu suhteessa muihin toimijoihin. Miten rakentuu kirkon suhde valtioon? Mikä on kirkon rooli hyvinvointiyhteiskunnan palvelujen turvaamisessa? Miten kirkko argumentoi ja perustelee sanomansa yhteiskunnallisissa keskusteluissa? Näihin kysymyksiin haettiin vastauksia Kirkon tutkimuskeskuksen seminaarissa *Kirkko etsii paikkaansa* Tampere-talossa 20.4.2015. Tähän julkaisuun on koottu seminaarissa pidetyt esitelmät.

Ensimmäisessä osassa käsitellään kirkon asemaa yhteiskunnassa. Jari Jolkkonen käy läpi valtion ja kirkon suhteen järjestämisen malleja kristinuskon historiassa ja nykytilanteessa. Veli-Matti Salminen tarkastelee Suomen uskonnollista kenttää ja esittelee suomalaisten näkemyksiä kirkon ja uskonnon yhteiskunnallisesta asemasta. Leena Sorsa luo katsauksen kirkon ja valtion suhteen tulevaisuudennäkymiin Suomessa ja pohtii vaihtoehtoja järjestää uskontojen ja katsomusten asemaa yhteiskunnassa.

Diakoniatyö ja heikompien auttaminen ovat kirkon ydintehtäviä, joissa kirkko myös tekee yhteistyötä muiden toimijoiden, kuten kuntien ja järjestöjen kanssa. Valdemar Kallunki tuo puheenvuorossaan esille kirkon palveluroolin ja sopimuksellisen yhteistyön tärkeyden nykyisessä tilanteessa. Heikki Hiilamon tarkastelussa on yhteiskunnan ja kirkon tuki kaikkein vähäosaisimmille.

Julkaisussa käsitellään lisäksi kirkon julkista ääntä ja vaikutusvaltaa. Tuomas Hynynen pohtii kirkon eettisiä kannanottoja koskevan tutkimuksensa pohjalta, mitä annettavaa kirkolla on eettiseen keskusteluun. Niko Huttusen puheenvuoron aiheena on Raamattu ja sen käyttö yhteiskunnallisessa keskustelussa.

KIRKON TUTKIMUSKESKUS⁺

**SUOMEN⁺
EV. LUT.
KIRKKO**